

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Vliv rozvodu na dítě ve školním prostředí 2. stupně
základní školy**

**The impact of divorce on a child in a 2nd grade school
environment**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Procházková

Autor:

Vendula Kratochvilová

Praha 2024

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práci PhDr. Janě Procházkové, dále také respondentům, díky kterým mohla práce vzniknout. Velké díky patří mým nejbližším, kteří mě podporovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Vliv rozvodu na dítě ve školním prostředí 2. stupně základní školy“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. srpna 2024

Vendula Kratochvilová

Anotace

Cílem bakalářské práce je poukázat na vlivy rozvodu rodičů v dospělosti jedince. Práci jsem rozdělila na teoretickou část a část zabývající se průzkumem.

V teoretické části je objasnění základních pojmů, jež se týkají tématu rozvodu, rodiny, období dospívajícího a školního prostředí. Rovněž jsem se zabývala jistými problémy, které na téma práce navazují.

V praktické části bylo cílem zjistit dopady na dospělé jedince, kteří si prošli rozvodem rodičů na druhém stupni základní školy. Pro průzkum jsem zvolila kvalitativní metodu polostrukturovaných rozhovorů a jako metodu analýzy pak RTA.

Klíčová slova

Rodina, rozvod, starší školní věk, školní prostředí, emoce

Annotation

The aim of the bachelor's thesis is to highlight the effects of parental divorce in an individual's adulthood. I have divided the thesis into a theoretical part and a research part. The theoretical part explains the basic concepts that are related to the topic of divorce, family, adolescent period and school environment. I have also addressed certain issues that are related to the topic of the thesis. In the practical part, the aim was to find out the effects on adults who have gone through parental divorce in the second year of primary school. For the research I chose qualitative and RTA as the method of work. Thus, I used semi-structured in-depth interviews to evaluate the RTA.

Key words

Family, divorce, adolescence, school environment, emotions

Obsah

Obsah	5
Seznam zkratk	7
Úvod.....	8
1. Rodina	9
1.1 Typy rodin.....	9
1.2 Význam a funkce	9
2. Rozvod	11
2.1. Druhy rozvodů	11
2.1.1. Sporný rozvod.....	11
2.1.2. Nesporný rozvod.....	12
2.2. Příčiny rozvodu.....	12
2.2.1. Nevěra	12
2.2.2. Závislost na alkoholu	14
2.2.3 Odcizení	14
3. Rodina a konflikt.....	16
3.1. Rodičovský konflikt.....	16
3.2. Cochemská praxe	17
3.3. Reakce dítěte a dopady na dítě.....	17
4. Školní prostředí	20
4.1. Role pedagoga.....	20
4.2. Dopady rozvodu na dítě ve školním prostředí	21
4.3. Vrstevnické vztahy.....	23
4.3.1. Šikana.....	24
5. Emoce.....	25
5.1. Citové prožívání	26
5.2. Citové prožívání dle věku	27
5.3. Citová deprivace	27
5.4. Psychosomatika a její příčiny.....	28
5.4.2. Charakteristika psychosomatických onemocnění	29
6. Cíl průzkumu.....	31
7. Charakteristika zkoumaného souboru	32
8. Výzkumná metoda (nástroj).....	33
9. Formulace výzkumných otázek k praktické části práce.....	34
10. Způsob provedení průzkumu, sběr dat	35
10.1. Etické hledisko výzkumu	36

11. Metoda vyhodnocování dat	37
12. Výsledky výzkumu a jejich interpretace	39
12.1. Reakce na rozvod a jeho reflexe	39
12.2. Obavy z budoucnosti a jejich příčiny	40
12.3. Školní prostředí	42
12.4. Emoční a psychologické dopady	43
12.5. Psychické strádání a zátěž	44
13. Diskuze	46
13.1 Diskuse nad cílem	46
13.2. Limity práce	47
13.3. Vlastní přínos a možnosti dalšího zkoumání	48
14. Závěr	49
15. Seznam použité literatury	50

Seznam zkratek

Např. - Například

RTA - Reflexivní tematická analýza

Tj. - To jest

Úvod

Cílem bakalářské práce je popsat a zjistit, jaký vliv měl rozvod rodičů na dospělého jedince studujícího druhý stupeň základní školy a také na jeho prostředí. Mým cílem je zjistit, jak nyní dospělý jedinec vnímá zpětně situace v tomto období a zda měl rozvod vliv na jeho školní prospěch a rovněž na vztahy mezi vrstevníky.

Práce bude členěna do dvou hlavních částí, na teoretickou část a praktickou část.

Teoretická část bude obsahovat základní pojmy se kterými bude čtenář seznámen, aby se v problematice zorientoval. První část práce tedy bude pojednávat o tom, jaký vliv může podle literatury mít rozvod rodičů ve školním prostředí a taktéž na školní prospěch. To jak nyní dospělí jedinci zpětně vnímají výše zmíněné období a jestli si myslí, zda v jejich případě na ně rozvod mezi rodiči měl vliv.

V praktické části bude představený průzkum a jeho realizace, pomocí zvolené reflexivní tematické analýzy (RTA) a sběru dat polostrukturovanými rozhovory.

K naplnění cíle bakalářské práce budu čerpat především z literatury, zaměřující se na rozvod mezi rodiči a období dospívání.

TEORETICKÁ ČÁST BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

1. Rodina

Pod pojmem rodina každého z nás může napadnout jiná myšlenka, jak pozitivní, tak i negativní. Perspektivou dítěte si rodinu nejspíše představujeme jako matku, otce a sourozence a s nimi spojené příjemné pocity. Pocity bezpečí, lásky, radosti a vzájemné opory.

Hartl charakterizuje rodinu jako společenskou skupinu, která je založena na pokrevních vztazích a společné domácnosti (2004, s. 230).

1.1 Typy rodin

Dle Krause rodina, která se skládá z rodičů a jejich potomků, bývá označována jako rodina nukleární neboli malá, zatímco bližší širší rodinu nazýváme rozšířenou. Dále dělíme rodinu na orientační, v níž se jako jedinci formujeme a vyrůstáme. Později sami zakládáme vlastní rodinu, která slouží jako základna pro naše vlastní vzorce a hodnoty, tu nazýváme prorekreční (Kraus, 2014, s. 80).

Také dělíme rodiny dle struktury, jednat se tedy může o rodinu úplnou a neúplnou, již samotný název napovídá o jakou se jedná. V rodině, jenž je považována za úplnou, oba dva rodiče žijí ve společné a sdílené domácnosti, vytvářející základ pro stabilitu a rozvoj vztahů mezi členy rodiny. Přičemž u neúplné rodiny, jeden z rodičů není přítomen, a to z časté příčiny - rozchodu rodičů.

1.2 Význam a funkce

Rodina by měla fungovat tak, aby plnila takové funkce, které zajišťují zdravý vývoj dítěte. Na základě literatury je zřejmé, že taková rodina dokáže zejména spolu komunikovat, zároveň si být vzájemnou oporou a řešit především problémy. Kraus zmiňuje, že v dnešní době, kdy se industriální společnost rozpadá, stoupají nároky a očekávání kladená na rodinu, přičemž rodinné jednotky často nesplňují své funkce dostatečně. Je klíčové mít přehled o tom, jak zvládá rodina své povinnosti a funkce, které má splňovat (Kraus, 2014, s. 81).

Biologicko-reprodukční funkce jsou důležité jak pro širší společnost, tak pro rodinu samotnou. Pro úspěšný rozvoj je nezbytné mít stabilní reprodukční základnu, která usiluje, aby se narodil počet dětí, jenž naplní budoucí vyhlídky (Kraus, 2014, s. 81).

Procházka uvádí, že v současné době je pozorovatelný trend odkladu rodičovství a celkové snížení porodnosti, lidé vstupují do role rodičů méně než v minulosti, případně dávají přednost jedináčkem (Procházka 2012, s. 281).

Postupem času rostou i určité nároky a tím spojené otázky, proč založit či nezaložit rodinu. Taktéž můžeme vnímat i jakési požadavky, které právě mohou ovlivnit toto rozhodnutí o založení rodiny. Naskytují se čím dál rozmanitější příležitosti pro ženy, týkající se kariérního růstu, kterému mohou dát přednost.

U sociálně - ekonomické funkce je rodina významnou součástí v rozvoji ekonomického systému společnosti. Účelem rodiny je v rámci této funkce zabezpečit své děti po ekonomické stránce, dostačujícím způsobem Špaňhelová (2010, s.12). Kraus také poukazuje na jisté nedostatky ekonomické funkce projevující se materiálním nedostatkem, jež může být následkem nezaměstnanosti nebo zvýšením životních nákladů (2014, s. 81-82).

Životní náklady se rok od roku liší a pro mnoho rodin to může znamenat jistou zátěž, která může mít negativní dopad, a to především na děti.

Ochranné funkce neboli zaopatřovací, pečovatelské zajišťují životní potřeby - biologické, hygienické a zdravotní (Kraus, 2014, s. 82).

Socializačně-výchovná funkce je pro dítě moment, kdy se rodina stává první sociální skupinou, kde se učí schopnostem jako je osvojování základních návyků, způsobu chování ve společnosti a přizpůsobení se životu. Danou úlohou socializačního procesu v rodině je příprava jedince do praktického života (Kraus, 2014, s. 82).

Rekreace, relax a zábava představuje pro rodinu kvalitně strávený společný čas trávený pohromadě. To, jakým způsobem ho tráví a jakým činnostem se věnují (Procházka, 2012, s. 300-302).

Těžko nahraditelnou je funkce emocionální. Tato funkce je podstatná pro zdravý psychický vývoj dítěte, dodává mu pocity lásky, bezpečí a jistoty. Kraus upozorňuje na situaci měnící se během posledních let, jež narušuje plnění této funkce rodiny. Zejména se jedná o situace vzniklé jako důsledek rozpadu vztahu mezi partnery, zaneprázdněností apod. Poukazuje na příčinu neplnění emocionální funkce - narůstající počet dětí trpících deprivací (Kraus, 2014, s. 83).

2. Rozvod

Rozvod je ukončením manželství, o kterém rozhoduje soud. Dle Plecitého se rozpad manželství musí jevit jako *nenapravitelný, neodčinitelný a neumožňující* k navázání společného života (Plecitý, 2009, s. 41).

„Do manželství vstoupilo 48,3 tisíce párů snoubenců. Bylo jich o 6,6 tisíce, resp. o 12%, méně než v roce 2022. Rozvedeno bylo v roce 2023 celkem 19,5 tisíce manželství, ve srovnání s rokem 2022 jde o počet o 0,4 tisíce nižší. Podíl manželství končících rozvodem se meziročně mírně snížil o necelý 1 p. b. na 37 %, průměrná délka trvání manželství při rozvodu 13,5 let zůstala stejná jako o rok dříve.” (Český statistický úřad, 2023; Statistická ročenka ČR, 2023).

Řízení o ukončení manželství upravuje občanský zákoník v § 755 - 758, zabývající se rozvodem, tak i jeho důvody. Zákoník § 687 definuje povinnosti manželů, jež mají plnit. Není tak pokud neplní níže zmíněné funkce:

- *žádný z manželů nemá zájem o zachování manželství*
- *nežijí spolu*
- *nevedou společnou domácnost*
- *nemají se rádi*
- *navzájem si nepomáhají*
- *nejsou schopni společné výchovy dítěte* (Francová, Závodská, 2018, s. 5)

Povinností soudu před samotným zahájením řízení je pokusit se o smír účastníků. Soudce by měl vyzvat oba manželé, aby zvážili zda je rozvod jedinou možností jejich současné manželské krize (Francová, Závodská, 2018, s. 2).

2. 1. Druhy rozvodů

Dle současné právní úpravy rozeznáváme následující varianty rozvodu:

- *sporný rozvod*
- *nesporný rozvod*
- *ztížený rozvod* (Plecitý, 2009, s. 19)

2.1.1. Sporný rozvod

Sporný rozvod oproti nespornému je mnohem náročnější, a to především po psychické stránce. U tohoto typu rozvodu je typické dohadování o jmění či celkový majetek. Oproti nespornému rozvodu tak může celý proces trvat v rozsahu několika měsíců nebo dokonce let.

O majetku se rozhoduje, když je dokončeno řízení o výkonu rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem dle § 26 odst. 1 zákona o rodině. Novák, Průchová dále uvádí, že během soudu musí být prokázána existence tzv. kvalifikovaného rozvratu manželství, aby následně mohly být zjištěny příčiny tohoto rozvratu. Avšak ne vždy pro dokazování, stačí tvrzení obou manželů, a jako jediný spolehlivý důkaz shromažďují výpovědi blízkých - rodičů, sourozenců nebo kamarádů. Také může nastat situace, kdy ke svědecké výpovědi soud pozvány i samotné děti (Novák, Průchová, 2007, s. 31-32).

V tomto okamžiku by si rodiče z mého pohledu měli být vědomi, že tak děti mohou vystavit mnohem větší stresové zátěži, než tomu bylo do daného okamžiku.

2.1.2. Nesporný rozvod

V případě nesporného rozvodu, jsou manželé povinni splnit určité požadavky, těmi je, že manželství trvá nejméně 1 rok, alespoň po dobu 6 měsíců jsou spolu a je potřeba, aby se k návrhu rozvodu přidal druhý z manželů. Také je nutné, aby manželé předložili následující dokumenty jako jsou písemné smlouvy s ověřenými podpisy upravující pro dobu po rozvodu, dále předložení pravomocného rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Ztížený rozvod bývá v případě, kdy jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí, nenese hlavní vinu a rozvodem mu bude způsobena zvláště závažná újma (Plecitý, 2009, s. 42).

2.2. Příčiny rozvodu

Příčinami rozvodu partnerství má odborná veřejnost na mysli porušování manželských povinností. Mezi nejčastější příčiny rozvratu v praxi bývají nevěry, finanční neshody, rozdílné zájmy, rozdílné povahy, odlišné výchovné metody případně až fyzické násilí (Francová, Závodská, 2018, s. 2-3).

Rozumím tedy tomu, že k rozvodu partnerství může častokrát vést souběh příčin, i jejich následků. Rozhodla jsem se tedy i na základě výpovědí respondentů, věnovat těmto příčinám, které z mého pohledu patří k nejčastějším příčinám rozpadu rodiny, tak i partnerství.

2.2.1. Nevěra

Patří mezi časté příčiny rozchodu mezi partnery. Předpokládá se, že v ČR její prožitek připouští alespoň jednou za manželství, zhruba dvě třetiny mužů a polovina žen (Novák, Šmolka, 2016, s. 82).

Špaňhelová poukazuje na nevěru jako čin, který naruší vztah mezi rodiči. Důsledkem je ztráta důvěry druhého partnera a s tím spojené emoce jako je pocit ublížení, smutek, vnitřní bolest, stesk, ale i především vztek. Právě zmíněné emoce mohou samotnému dítěti způsobit pocity nejistoty, neklidu či vnitřního napětí. Ublížený rodič má rovněž často tendenci komentovat nevěru toho druhého před dítětem, ovšem pro dítě to může znamenat větší psychickou zátěž z důvodu, že má rádo oba rodiče. Neví, co je správné, jak reagovat, ale zároveň chce být pro oba dva rodiče (Špaňhelová, 2010, s. 45).

Matějček a Dytrych uvádějí skutečnost, kdy během manželského života se nevěra děje až v 80 % případů, buď u jednoho či obou partnerů, přičemž uvádí že číslo je pouze orientační. Rovněž poukazují na výzkumy zmiňující, že muži ze 75 % jsou nevěrní, zatímco ženy z 50 %. Autoři si dále pokládají otázky, zda ženy svou nevěru dokonale kryjí, či na dotazy neodpovídají pravdivě nebo danou věc za nevěru nepovažují (Matějček, Dytrych, 2002, s. 25).

Nevěru dle Matějčka a Dytrycha rozdělujeme z různých hledisek:

- nevěra fiktivní
- nevěra psychická
- nevěra fyzická (Matějček, Dytrych, 2002, s. 26-27)

U fiktivní nevěry jde o jakousi demonstraci chování, která by měla připomínat nevěru. Tento typ nevěry je obvyklý spíše u žen, přistupují k ní za účelem zvýšení zájem manžela o jejich osobu. Žena se nápadněji obléká, líčí se a tajemně odchází, tak aby si manžel myslel, že se s někým schází. Po fiktivní schůzce i po projevení zájmu ze strany partnera neodpovídá na otázky a tím navozuje atmosféru, jako by se jednalo o nevěru (Matějček, Dytrych, 2002, s. 26).

Psychická nevěra nastává v momentě, kdy je jeden z manželů opravdu zamilovaný do milence či milenky. I přesto, že by nedošlo k sexuálnímu sblížení, dokáže tento typ nevěry mít vážný vliv na rodinný život. Matějček a Dytrych dále uvádějí, že za psychickou nevěru lze pokládat situaci, kdy jeden z manželů vyhledává mimomanželského partnera pro sdílení společných idejí. Nevěra může narušit jak soudržnost mezi partnery, tak i jejich společné zájmy a plány do budoucna (Matějček, Dytrych, 2002, s. 27).

Fyzická nevěra je mimomanželský vztah doprovázený sexuálním aktem. Za zajímavý poznatek považují, že když už se soudy ptají při rozvodech o manželství na nevěru,

myslí tím často nevěru spojenou se sexuálním aktem, nikoli psychickou nevěru, která by dle mého názoru mohla být pro partnera po psychické stránce mnohem náročnější.

Matějček a Dytrych rovněž zmiňují názory dalších autorů, kteří soudí, že tento typ nevěry je „výhradně nutný“ v průběhu dlouholetého manželského života (Matějček, Dytrych, 2002, s. 27). V případě nevěry otce nebo matky se tak později může stát nevěra předmětem rodinných debat a dění, což by mohlo emočně zasáhnout dítě.

2.2.2. Závislost na alkoholu

Závislost na alkoholu může představovat další významný faktor, který může vést k rozvratu manželství. Nejen že závislost negativně ovlivňuje samotného jedince, ale také stabilitu samotného vztahu.

Osoba závislá na alkoholu je tehdy, pokud při požití alkoholických nápojů působí společenské či zdravotní obtíže, a i přesto není jedinec schopen přestat trvale pít. Právě v případě narušeného manželství je alkohol obtíží (Novák, Šmolka, 2016, s. 90).

Alkohol je v české společnosti nejrozšířenější psychoaktivní látkou. Pití alkoholu je častější ve skupinách, často v rámci společenských událostí ve formě přípitků na oslavách. Konzumace alkoholu je pro naši společnost dlouhodobou tradicí, a tak je společnost k užívání spíše tolerantní (Vágnerová, 2014, s. 502).

Vágnerová (2014, s. 502 - 503) dělí závislost alkoholu na 4 fáze:

- *fáze občasné konzumace* (konzumace alkoholu během společenských událostí nebo jako způsob relaxace)
- *fáze prodromální, varovná* (pravidelnější pití alkoholu a jeho větší množství)
- *fáze kritická* (pití alkoholu na každodenní bázi)
- *fáze terminální, období úpadku* (jedinec se stává závislý na alkoholu)

U osoby závislé na alkoholu bývá rovněž obranou reakcí racionalizace. Alkoholik má tendenci zdůvodňovat svou potřebu pití kupříkladu *nepochopením ze strany manželky, ztrátou zaměstnání či nespravedlností světa*. A to z důvodu, aby nemusel přiznat svou chybu - zodpovědnost (Vágnerová, 2014, s. 47).

2.2.3 Odcizení

Citové odcizení a ztráta společných zájmů představuje další z příčin rozpadu manželství. Manželství jim nepřináší nic nového, vytrácí se z něj aktivní způsob života. V tento okamžik se z manželství stává spíše povinnost nežli radost. Problémem může být, pokud si sami manželé neuvědomují, že to, co se mezi nimi děje, je odcizení (Dytrych, Matějček, 2002, s. 14).

Z mého pohledu je pro partnery těžké přijmout fakt, že se mezi nimi vytratilo “kouzlo”, které udržovalo jejich vztah, ať se děje, co se děje. Ať tak, či tak, později odcizení mezi partnery může vyústit v konflikty, které mohou být na každodenním pořádku. Dytrych a Matějček označují některé konflikty za drastické, dramatické, vedoucí dokonce i k násilnostem či napadení. Nicméně i přes konflikty, pro některé páry rozchod nepřichází v úvahu, a to z mnoha důvodů, zvláště když jsou brány v potaz děti (Matějček, Dytrych, 2002, s. 15).

3. Rodina a konflikt

Konflikt dle Vágnerové je součástí života každého z nás. Ovšem v případě, kdy začíná být konflikt závažný a trvá dlouhodobě, stává se patogenním činitelem (Vágnerová, 2014, s. 40).

Období od podání žádosti o rozvod, můžeme považovat za akutní rozvodovou fázi. To znamená, že rodinný konflikt se stává záležitostí veřejného zájmu, rovněž zapojující se mocenské instituce. Po psychologické stránce je to především období plné psychických zátěží, pro všechny účastníky rozvodu. O takovém období by se dalo říci, že se jedná o životní stresovou událost (Matějček, 1992, s. 155).

3.1. Rodičovský konflikt

Příčinou konfliktu mezi partnery bývají obvykle odlišné představy o tom, co je nejlepší pro jejich dítě. Bohužel tomu tak není vždy, častěji se lze setkat se situací, v níž je dítě pouhou zástěrkou pro přenášení konfliktů mezi rodiči (Rogalewiczová, 2019, s. 58-59).

Domnívám se, že nepříznivá situace mezi rodiči se může natolik vymknout kontrole, že prostřednictvím dítěte začnou řešit konflikty. Pro dítě to znamená větší přítěž, jenž mělo do té doby, ale jeho snahou může být neublížit ani jednomu z rodičů.

Špatenková a kol. mluví o rodinné či párové krizi, jako o nevyhnutelné situaci. V každé rodině bývají součástí různé druhy napětí a komplikací, každopádně se liší v tom, jak reagují a zvládají danou krizi nebo konflikt. *„Krise je událost vně nebo uvnitř rodiny, která naruší obvyklé způsoby interakcí, a tudíž vyžaduje změnu v rodinném systému”* (Špatenková a kol., 2004, s. 75).

Během života se vyvíjí jedinec, tak to platí i v případě rodiny, která se neustále proměňuje. Špatenková a kol. připisují příčiny rodinných krizí vývojovým vlivům nebo událostem:

- *„Pravidelné, obvyklé, očekávatelné”*, tzv. normální
- *„Nepřavidelné a nečekané”*, týkající se některých rodin
- *„Silné vlivy, nárazové nebo dlouhotrvající”*, týkající se většího množství rodin v daném geografickém či sociokulturním okruhu (Špatenková a kol., 2004, s. 75)

Určitým krizím je možné částečně předcházet, avšak je potřeba věnovat pozornost varovným signálům a zavčas pozměnit chování a současně si osvojit efektivní strategie. Cílem krizové intervence je rodině *„pomoci vyrovnat se s přechodnou ztrátou rovnováhy, která je pro krizi typická”* (Špatenková a kol., 2004, s. 83).

Zmírnění rodinné krize i jejího průběhu závisí na tom, jak je rodina ochotna spolupracovat a osvojovat si jisté dovednosti. Zároveň je nezbytné, aby krizová intervence byla zahájena zavčasu, tím předejdeme dekompenzaci v rodinném fungování (Špatenková a kol., 2004, s. 83).

3.2. Cochemská praxe

Z psychologického hlediska představuje rozvod pro dítě ztrátu pocitu bezpečí, a především jistoty ze strany rodičů, ale především nežádoucí zásah pro dítě. Během rozvodu nastávají situace, které jsou v zájmu dítěte nelehké např. stěhování, změna školy nebo ztráta kamarádů (Nováková, Mertin, 2015, s. 8).

Účelem Cochemského modelu je interdisciplinární spolupráce všech profesí a zúčastněných institucí. Všichni zúčastnění opatrovnického řízení spolupracují, aby mohli rodiče přimět k opětovnému převzetí rodičovské zodpovědnosti. Napomáhají tak rodičům dospět k co nejrychlejší dohodě o porozvodové péči o dítě. Za pomoci včasné intervence a preventivní deeskalace sporu mezi rodiči, jsou tak všichni pracovníci schopni pomoci vyřešit tuto těžkou životní situaci (Nováková, Mertin, 2015, s. 10).

Stárek poukazuje na to, že Cochemská praxe si i v České Republice rovněž našla svoje místo. Pro je také zmíněná v této části mé práce (Stárek, 2020, s. 81).

3.3. Reakce dítěte a dopady na dítě

Dítě často reaguje na spory mezi rodiči, reakce se odvíjí v závislosti na věku dítěte, jeho vlastností, temperamentu, charakteru i od toho, jak již v minulosti bojovalo s různými překážkami. Reakce v takových situacích fungují, jako obranný mechanismus (Špaňhelová, 2010, s. 46). Jak již bylo autorkou řečeno, reakce mohou být různé, ale za každou z nich je stejný účel - volání o pomoc / pozornost, aby si rodiče dítěte všimli, že s ním něco není v pořádku.

Typické druhy reakcí:

- *lež*
- *drobné krádeže*
- *noční děsy*
- *lhostejnost*
- *útěk z domova*
- *pocit viny*
- *zamlklost* (Špaňhelová, 2010, s. 46)

Dítě většinou lže, protože chce na sebe upozornit rodiče, upoutat jejich pozornost a získat od nich zpětnou reakci. Jeho účelem je vyburcovat rodiče tak, aby právě došlo k reakci rodičů. Špaňhelová o této lži mluví jako o „neškodné“, kdy je lež projevem toho, že dítěti není dobře v dané situaci (Špaňhelová, 2010, s. 47).

Pro dítě a jeho psychický vývoj je důležité, jak časté jsou spory a konflikty rodičů a v jaké míře zasahují jednotlivé účastníky. Nastávají situace, kdy v rodině panuje dlouhodobé napětí, disharmonie nebo otevřený konflikt neboli střet mezi partnery. Autorka kromě toho uvádí, že mnohými autory je rozvod řazen mezi projevy tzv. sociální patologie. Rozvodová situace je plná stresu, provázená zvýšenou citlivostí, a tím i hrozbou nepřiměřených reakcí či neracionálních projevů zasahující taktéž děti (Lisá, 1996, s. 256)

Projevy vlivu rozvodu na děti se dle J.S. Wallerstein se liší jak s věkem, tak i podle pohlaví.

Do 11 let dítěte se objevují:

- *psychosomatické poruchy*
- *pocity ztráty*
- *prudký hněv*
- *pocity studu*
- *zhoršení školního výkonu*
- *poruchy chování, agrese především u chlapců*

Od 12 do 18 let:

- *nejistota*
- *osamělost*
- *deprese*
- *pocity ztráty, bolesti, zklamání*
- *delikvence*
- *školní selhání*
- *užívání drog*
- *sexuální promiskuita*
- *starosti o budoucnost* (Wallerstein, 1987 cit. podle Lisá, 1996, s. 258)

Reakce na rozvod rodičů se u dětí liší, jak vzhledem k věku, tak i k pohlaví. U chlapců se projevuje změnou chování, vyjadřují svůj hněv a zklamání externalizovaným způsobem. Obvyklou tendencí také bývá chování, které je sociálně nepřijatelné, hostilní či

dokonce agresivní. Chlapci tímto jednáním provokují okolí a tím jej okolí špatně hodnotí, mívají tak i časté konflikty, jak s vrstevníky, tak i s učiteli. Dívky jsou oproti chlapcům méně nápadné, poněvadž mají sklon se spíše uzavírat do sebe. I přesto, že se trápí, neprojevují emoce v takové míře. Zajímavá také je skutečnost, že se dívky častokrát považují za viníky rozvodu (Matějček, Dytrych, 1999 cit. podle Vágnerová, 2005, s. 201).

Smith poukazuje na jisté chování u chlapců, které nemusí souviset se samotným rozvodem rodičů, ale může se objevit z důvodu nepřítomnosti otce. Pokusy a projevy mužnosti se spíše proměňují v agresivní chování. Oproti chlapcům mají dívky "výhodu", kdy právě nepřítomnost otce, na ně nemusí mít negativní dopad (Smith, 2004, s. 36-37).

4. Školní prostředí

Rodina je během školního věku základním životním prostředím pro dítě. Odráží se jak ve vlastnostech dítěte, tak i v jeho jednání. Dítě se očima své rodiny na sebe dívá, hodnotí své výkony i projevy (Helus, 2015, s. 198-199).

4.1. Role pedagoga

Pedagog je s žáky v každodenním kontaktu, vnímá a hodnotí je. Smith poukazuje na roli pedagoga, který by si měl být vědom, že výuka není jeho jedinou prací, ale má i vnímat i dění okolo dětí (Smith, 2004, s. 107-108).

U většiny učitelů panují obavy, že dítě bude mít slabé výsledky a jeho krůčky v rozvoji budou pouze malé. Australští učitelé v odborném výzkumu popisují, jak děti pod vlivem emocionálního distres bojovali se soustředěním se a učením se.

V následujících odstavcích uvedu několik konkrétních příkladů z literatury:

Učitelka č. 1 popisuje zmatek a vliv rozvodu na jejího studenta:

„Tento rok jsem měla studenta, jehož rodiče se rozváděli po dlouhou dobu - byl to velice nepříjemný rozvod. Dítě si v hodinách dělalo, co chtělo, jakoby mělo právo si vstát a chodit po třídě. Rozhodně byl schopen dělat danou práci, ale díky jeho myšlení tak nedělal a místo toho čmáral do sešitu. Rozhodně ho tato situace ovlivnila v jeho schopnosti učení, tak i v jeho koncentraci” (Laletas, Khasin, 2021, s. 6).

Učitelka č. 2 se zamyslela nad tím, jak tento konflikt může ovlivnit studenta:

„Všechny tyto děti jsou nejslabší co se týče prospěchu. Dětská mysl se soustředí na to, co se odehrává doma, a díky tomu se nedokáže soustředit po delší dobu” (Laletas, Khasin, 2021, s. 6).

Autoři zmiňované studie se dotazovali učitelů základních škol, kde si děti procházely vysoce konfliktními rozvody. Během toho, co si učitelé reflektovali jejich zkušenosti, ukázalo se, že pociťují smutek za dítě a jsou frustrovaní z rodičů dítěte. Učitelé mají možnost pozorovat vývoj dítěte, mohou i pozorovat interakci mezi dětmi a rodiči během jejich doprovodu. Australská studie zde klade důraz na to, jak důležité je pro dítě, které se nachází v rozvodovém řízení, aby mu škola byla oporou, to znamená, aby budovala emocionální, behaviorální a akademickou podporu.

Školy taktéž nesou jistou odpovědnost, za to, aby byl kladen důraz na důvěru mezi učiteli a studenty. Díky této podpoře může škola pomoci snížit rizikové faktory, které mohou omezit nepříznivé dopady rozvodu na dítě. Jakýkoliv problém dítěte, znamená pro nás možnost zbystřit a začít jednat. Domnívám se, že právě přístup pedagoga je v téhle situaci důležitý a je potřeba udržet si následující přístup - snažit se porozumět dítěti, tak i v jeho jednání, které může být nápadné - agrese či provokace. Dále dle mého názoru se snažit komunikovat s rodiči a snažit o spolupráci mezi nimi, jelikož by se mělo stát prioritou, být dítěti nápomocní.

Je obvyklé, že dospělými je v určitém okamžiku problém dítěte vnímán, jako banalita. Každopádně daná obtíž, která se nám může jevit jako banalita, dokáže dítě natolik zasáhnout a ovlivnit, že později může způsobit psychické i zdravotní potíže. Učitel by měl v rámci svých kompetencí o dítě pečovat a nést za něj plnou zodpovědnost. V rámci některých situací je potřeba, aby v určitých oblastech rovněž přenechal problém jiným institucím, do jejichž kompetence řešená záležitost spadá (Ptáčková, 2022, s. 183).

Pedagog by měl v rámci poradenství respektovat obecné zásady a pravidla:

- *přijmout a pozorně poslouchat dítě bez jakýchkoliv výhrad*
 - *nespěchat s vlastní reakcí či radou, nechat dítě, aby se vypovídalo*
 - *hledat pozitivní východisko, jak pro dítě, tak i rodinu*
 - *volit přesvědčivé návrhy*
 - *být opatrný a volit správná slova*
 - *požádat dítě o souhlas ke spolupráci s rodiči*
 - *věnovat pozornost gestům, nevyhrožovat, nevyčítat, a především nic neslibovat*
- (Ptáčková, 2022, s. 184-185)

Rovněž Ptáčková (tamtéž) poukazuje, že je potřeba aby měl pedagog na paměti, že obě strany musí být kompetentní. Z pozice pedagoga, i ze strany rodičů je nezbytné usilovat o spolupráci a odpovědnost.

4.2. Dopady rozvodu na dítě ve školním prostředí

Starší školní věk je charakterizovaný, jako období dospívání a puberty (Pokorná, 1998, s. 143). Vývojová psychologie podle Vágnerové a Lisé popisuje starší školní věk, jako období pubescence, neboli první fáze dospívání, projevující se změnou prožívání, uvažování a postupným odpoutáváním se od rodiny. V období dospívání dochází ke komplexní

proměně osobnosti a hledání vlastní identity, s tím souvisejí pocity nejistoty a pochybnosti (Vágnerová, Lisá, 2021, s. 374).

Období puberty je plné dramatických změn ve fyziologických procesech, kognitivních schopnostech, rovněž i v emočních perspektivách. Je to období typické pro vytváření identity jedince, kromě toho jedinec podstupuje nevyhnutelný proces daný pohlavním dospíváním. Taktéž dochází ke změně společenského statusu a k dalšímu rozvoji v rovině kognice. Určití jedinci se mohou posouvat pozvolna do stadia formálních operací, zahrnujícího schopnost abstrakce, spekulace a možného úsudku, méně závislého na bezprostředně vnímaném prostředí a situací (Piaget, 1961 cit. podle Šolcová, 2018, s. 160).

Kupříkladu Langmeier a Matějček naznačují, že každý adolescent je jedinečnou osobností s ojedinělými rysy, jenž můžeme sledovat do dospělosti. Tyto rysy mezi jedinci, bývají chápány jako nežádoucí komplikace překážející ve snaze nalézt obecné zákonitosti. Je potřeba, abychom si byli vědomi individuálních konstitučních rozdílů, tím budeme schopni pochopit mnohé následky deprivčních okolností, a tak i jejich nápravu (Langmeier, Matějček, 2011, s. 139).

Mezi jedenáctým a patnáctým rokem života dítěte, je nejvýraznější změnou tělesné dospívání, ale také mění se způsob myšlení a emoční prožívání, jehož výkyvy mají subjektivní i objektivní dopad. Dále je v literatuře poukazováno na hormonální změny, které mohou mít dočasně vliv na zvýšení plasticity některých oblastí mozku, kvůli tomu pak mohou na určité podněty reagovat citlivěji. (Vágnerová, Lisá, 2021, s. 380-381)

V procesu dospívání lze předpokládat i vyšší úroveň duševní vyspělosti, narůstání a zrání duševních funkcí. Dítě je na vrcholu vývoje své inteligence, dovede kriticky uvažovat, soudit, hodnotit. Je to období, v němž se dějí věci dosti dramaticky. Pozorujeme hodně napětí a zmatků, ale také individuální rozdíly mezi dětmi. Je to doba plná smíšených pocitů (Matějček, 1998, s. 145-148).

Důsledkem rozvodu mohou nastat různé změny v chování ve školním prostředí, změny a reakce na danou situaci. Nečekanými změnami myslím například: zhoršení prospěchu, zakřiknuté dítě, lhostejnost, agresivní jednání - agresivita.

Zhoršení prospěchu je typickým projevem v případě dítěte prožívající obtížnou situaci v domácím prostředí. I v případě, že je dítě dobrý žák a daří se mu, situace odehrávající se doma se tak může později projevit na školním prospěchu. V tomto případě je úkolem pedagoga zjistit příčinu a pokud možno nekomentovat negativně, může se stát, že se mu

mohou vysmívat spolužáci. V tomto období se dítě nedokáže soustředit na učení, v hlavě se mu neustále honí myšlenky zaměřené na domácí situaci (Špaňhelová, 2010, s. 56).

Vágnerová poukazuje na náhlou změnu prospěchu nebo chování jako alarmující signál pro učitele, který by měl daný problém zaznamenat. Jestliže chování dítěte je nápadnější, měnící se a má dlouhodobější charakter, měl by učitel konkrétní problém začít řešit s rodiči. Vyskytují se občas situace, v nichž samotní rodiče bývají svými problémy natolik zaujatí, že nemusí změnu u svého dítěte nijak zaregistrovat. Je tedy potřeba, aby učitel na problém upozornil, pokud se i přesto něco nezmění, je vhodným krokem doporučit návštěvu poradny (Vágnerová, 2005, s. 262-263).

Důležitým a zásadním krokem je dítěti pomoci, a to jak z role rodiče, tak i učitele. Není od věci informovat vyučujícího o rodinné situaci, aby se mohl k této situaci postavit dle svého uvážení (Špaňhelová, 2010, s. 57).

Langmeier a Matějček rovněž poukazují na studii Trnky (1961, 1966) zabývající se dětmi z rozvedených rodin ve školním prostředí. Ukázalo se, že tyto děti jsou spíše samotářské, bázlivé, neukázněné a nejsou třídním kolektivem nijak oblíbené (Langmeier, Matějček, 2011, s. 148).

4.3. Vrstevnické vztahy

Vztahy v tomto věkovém období jsou pro jedince zásadní, v něm se totiž rozhoduje o tom, jakou roli bude dítě hrát a ta se může podepsat na jeho identitě. „*Školní třída je specifickou vrstevnickou skupinou, pro školáka je důležité získat zde přijatelné postavení, mít alespoň jednoho kamaráda a alespoň průměrnou prestiž*” (Vágnerová, 2005, s. 201).

Říčan a Janošová popisují školní třídu jako *zvláštní sociální skupinu*, ve které jsou předepsaná určitá pravidla, role a především to, jaké vztahy budou mít mezi sebou navzájem i k učiteli. Je to sociální skupina, kde se objevuje větší počet dětí, které spolu tráví většinu společného času, a to po dlouhou dobu (Říčan, Janošová, 2010, s. 48).

Práce učitele je práce se skupinou, která má svou vlastní vnitřní strukturu. Pokud učitel dostatečně vnímá vztahy ve třídě, všímá si tak, kdo jakou roli ve třídě má tj. oblíbený nebo neoblíbený žák. Právě určité faktory mohou, jak pozitivně, tak i negativně ovlivnit atmosféru ve třídě. Autorka poukazuje na třídní klima jako důležité, ale těžce udržovatelné. Třídní klima tedy lze lehce narušit, a to v určitém momentu, když se jedinec v určité chvíli zachová nevhodným způsobem (Vágnerová, 2005, s. 176-177).

4.3.1. Šikana

Předchozí zmíněné třídní klima, a co se uvnitř třídní skupiny může odehrát, nemusíme včas odhadnout. Jak zmiňovala Vágnerová (2005), lze třídní klima lehce narušit. S tím se pojí i šikana, která se odehrává uvnitř třídní skupiny.

Říčan a Janošová definují šikanu jako „*ublížení někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit.*” O šikanu se jedná v moment, jestliže se toto jednání opakuje, zatímco v jistých situacích lze šikanu označit jako jednorázovou (Říčan, Janošová, 2010, s. 21). Šikana se může lišit v tom, kdo je agresorem. Zatímco u chlapců agresorů je spíše chování agresivní, používají fyzické násilí, u dívek spíše převládá slovní napadání. Právě dívky mají často tendenci izolovat oběť nebo i používat různé intriky např. pomluvy, ponižování. Vágnerová také poukazuje na důsledky šikany, kdy může u oběti nastat zhoršení psychického a somatického zdraví - celková nepohoda. Oběť může mít časté nevolnosti (zvracení, průjem), tím se pojí i bolest břicha (Šolcová, 1995 cit. podle Vágnerová, 2005, s. 196-197).

5. Emoce

Vágnerová a Lisá zmiňují, že ve starším školním věku je jedinec labilnější, dráždivější, s tendencí reagovat citlivě na běžné podněty (Vágnerová, Lisá, 2021, s. 398). Emoční reakce jsou nápadnější, méně přiměřené a často ani sami dospívající nejsou schopni vysvětlit jejich příčinu. Typické také bývá uzavření se do sebe a neprojevení svých citů navenek.

Mnohdy mohou děti nabýt dojmu, že rozvod rodičů zaviniily nebo mu nezabránilly a mohly (sklon vinit sami sebe). Tyto pocity mohou být zapříčiněny používáním nějaké výhrůžky či výčitky ze strany rodičů směrem k potomkovi, a to ještě před samotným rozchodem. Zpětně si dítě může vyčítat, co mu bylo vytýkáno, a pokládat to za příčinu rozvodu (Smith, 2004, s. 54-55).

Matějček poukazuje na podstatnou duševní funkci - introspekci, dovednost sledovat a uvědomovat si své duševní prožitky. Dále také poukazuje, že tato nově nabytá schopnost se zaměřuje i na nejbližší společenský okruh dítěte, jenž dle vlastních prožitků soudí prožitky druhých. S touto schopností mohou souviset i otázky, které si dítě klade, právě v případě rozvodu a porozvodových konfliktů mezi rodiči či tahanic. Dítě v tomto věku dokáže kriticky zhodnotit argumenty rodičů, tak i jejich chování (Matějček, 1998, s. 147-149).

Rozdílnost povah rodičů je možné pociťovat již delší dobu - měsíce, roky. Doba plná hádek, výčitek, nezájmu nebo křiku, dokáže svět dítěte ovlivnit i před samotným rozvodem. Rodiče mají často tendenci si namlouvat, že jejich konflikt nemá na dítě žádný vliv. Mohou častokrát nabýt dojmu, že hádky probíhající mezi nimi dítě neslyšelo, tak i nevnímá atmosféru mezi nimi (Kramulová, 2005, s. 6).

Měli bychom si být především vědomi, že období rozvodu je pro všechny zúčastněné po psychické stránce velice náročný čas, jenž může trvat delší dobu, než bychom očekávali. Dokonce ani nemusí být jednorázové před rozvodem, z literatury známe období před rozvodem, během rozvodu a po rozvodu.

Rozvod je také často spouštěč duševních poruch, obtíží, neurotických, tak i psychosomatických potíží. Každopádně může se také stát, že výše zmiňované problémy vyvrcholí mnohem dříve, než před samotným rozvodem (Matějček, 1992, s. 155-156). Autor také zmiňuje, že rodiče mají často tendenci podceňovat vnímavost dítěte během rozvodu. Měli bychom si být vědomi, že pokud dítě nějakým způsobem nereaguje - nepláče, nehroučí se psychicky či nedělá scény, neznamená to, že by netrpělo.

Naopak, dle mého názoru jsou děti v tomto období více vnímavé, než před počátkem rozvodu. Je samozřejmé, že každé dítě může reagovat jinak, hraje v tom roli to, zda se jedná

o chlapce nebo dívku a také v závislosti na věku dítěte. Každopádně z mé osobní zkušenosti vyplývá, že právě rodiče, mají často tendenci si namlouvat, jak konflikty mezi nimi nemají žádný vliv na dítě. Dítě zároveň nechce rodičům více přitížit, protože vnímá jak pro samotné rodiče je situace náročná a samo jim nechce být přítěží.

5.1. Citové prožívání

Dítě nedokáže jen tak přehlédnout situaci, když se lidé k nimž je citově vázáno hádají, nemají se rádi a navzájem si ubližují. Právě výše popsané může v dítěti vyvolávat pocity nejistoty, napětí či úzkost. V takovém případě mají děti sklon k uzavírání a stahování se do sebe, zároveň se tím jeví jako hodné. Matějček (1992, s. 166) rovněž poukazuje na poznatek, že v době rozvodu jsou rodiče natolik zaujatí svými problémy, a tak na dítě mají méně času. Z toho důvodu natolik nevnímají dítě, a přehlíží tak jeho psychické potřeby. Dále se často jejich špatná nálada, vyčerpanost a napětí promítá do chování vůči svému potomkovi.

Jak před, tak i po rozvodu, mohou mezi rodiči nadále pokračovat konflikty. Matějček uvádí, že tento konflikt je *nejčastějším problémem, před kterým poradenský psycholog v porozvodové fázi stojí* (Matějček, 1992, s. 158). Rovněž je třeba, aby si rodiče byli vědomi nutnosti zachování rodičovských povinností. I přesto, že již nejsou partnery je jejich povinnost plnit rodičovskou roli. Stále jsou zodpovědní za řádnou výchovu dítěte. Je potřeba si být vědomi, že dítě potřebuje oba dva rodiče. Což souvisí s požadavkem, *nedopustit se popouzení dítěte proti bývalému manželovi*. Jedná se o zjevný projev pokračujícího nepřátelství. Situace po rozvodu může k tomuto činu svádět, především toho rodiče, jenž má dítě soudem svěřené do péče. Rodič tak snadno může dojít k závěru, že má veškerou výchovnou moc v rukou, a tak může s dítětem manipulovat.

Podle Colorosové může rozvod pro dítě znamenat ztrátu, zmatek nebo naopak pocit úlevy a to z toho důvodu, že dítě přestane být v prostředí plném hádek a konfliktů (Colorosová, 2008, s. 95). Nedisponují možností o rozvodu nijak rozhodovat, nemají žádnou kontrolu nad tím, co se bude dít během procesu. Ztráta je pro dítě velmi skutečná, a na to by neměli rodiče zapomínat. Jaký dopad může mít rozvod na dítě závisí především na postoji rodičů a jejich zdravém rozumu a jejich přístupu (ten se zpravidla odvíjí od jejich emoční vyspělosti).

Z mého pohledu je důležitý přístup k dítěti, již před rozvodem. Colorosová uvádí, že je nejvhodnější podat informaci dítěti co nejdříve to lze, a to před tím, než se jeden z rodičů odstěhuje (Colorosová 2008, s. 97). Je důležité dítěti informaci sdělit společně, dát mu

najevo, že i přes rozvod jsou nadále jeho rodiči. Dítě v tomto věku již pravděpodobně samo vycítí, že se cosi děje a něco se nejeví v pořádku, proto není od věci se sdělením neotálet.

5.2. Citové prožívání dle věku

Děti ve věku od jedenácti do dvanácti let se nachází v období, kdy obvykle touží po nezávislosti, nachází si nové zájmy a společenské činnosti. Zároveň stále potřebují péči, pocity jistoty a prostor pro vyjadřování svých pocitů. Během rozvodu mohou mít pocity studu i odlišnosti od vrstevníků.

U dospívajících dětí během rozvodu se emoce střídají, jako na příslovečné horské dráze, je typická prudce měnící se nálada. Dospívající mohou dokonce nabývat pocitu uvěznění jak, dokonce i mohou pociťovat potřebu být na straně “více” zraněnějšího rodiče, který zdánlivě trpí víc než ten druhý. Pokud se dítě rovněž nachází v roli staršího sourozence, to znamená pro něho jediné, a to jsou nové povinnosti, potřeba se více starat o mladšího sourozence a například i chod domácnosti (Colorosová, 2008, s. 97).

Vzhledem k tomu, že rodiče mohou mít mnoho starostí, mívají tak tendenci přenechávat povinnosti staršímu sourozenci. Každopádně si nemusejí být vědomi, co nová zátěž/ povinnost může později dítěti způsobit. Být starším sourozencem neznamená být silný a jen pomáhat. Je důležité dát i staršímu sourozenci prostor vyjádřit své emoce.

Každý člen v rodině plní určitou roli, kterou naplňuje potřeby dítěte, tzn. potřeby fyzické, citové, intelektuální a morální. Role matky dává dítěti emoční podněty, lásku a radost, zatímco role otce je vzorem chování, zdrojem jistoty a autority. Atmosféra, která se v rodině vyskytuje, má vliv a dopad na vyvíjející se osobnost dítěte, jež je závislá na soužití všech členů. Jestliže v rodině chybí jedna ze základních rolí, snadno tak dojde k ohrožení dítěte deprivací, protože nelze vždy zastoupit roli člena vůči dítěti a rodině. Vztahy mezi rodiči bývají obvykle nerušené předtím, než vůbec k samotnému rozvodu dojde. Je rovněž časté, že dítě nemá natolik hluboký vztah k rodiči, se kterým se odlučuje. Samozřejmě také u některých dětí může být odluka natolik obtížná a bolestivá, jako při úmrtí rodinného příslušníka (Langmeier, Matějček, 2011, s. 140).

5.3. Citová deprivace

Deprivace je v literatuře označována jako stav, v němž nedochází k dostatečnému uspokojení základních potřeb, v našem případě u dítěte. Vágnerová (2014, s. 43-44) dodává, že tento zátěžový vliv může nepříznivě ovlivnit aktuální psychický stav i vývoj jedince. Záleží i na daném období, kdy jedinec strádá.

U psychické deprivace bývá faktorem působení rodiny, jenž je pro dítě zásadní. Rodina může znamenat mnohé - bezpečné zázemí, poskytující dítěti péči (láska, podpora, pocit bezpečí), může ovšem působit i zcela opačným způsobem. V případě rozvodu bývá dítě předmětem sporů, konfliktů, případně manipulací jednoho z rodičů. Rodina se tedy může jevit jako bezpečné místo, ale stejně tak může být pro dítě nebezpečným prostředím.

Psychická deprivace je dle Matějčka (1992, s. 115) *psychický stav vzniklý následkem životních situací, v nichž není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v míře, jenž je dostačující, a to po dlouhou dobu*. Tento psychický stav je zapříčiněn nedostatečným množstvím podnětů.

Pět psychických potřeb dle Matějčka:

1. *Potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů*, díky jejímu uspokojení je tak schopný organismus jedince pozitivního ladění.
2. *Potřeba jisté stálosti, řádu a smyslu v podnětech* neboli základní podmínky učení.
3. *Potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty*, jde o uvědomění si vlastního já, i vlastní identity.
4. *Potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů* neboli vztahů blízkých, kdy nám uspokojení této potřeby přináší pocity jistoty.
5. *Potřeba otevřené budoucnosti či životní perspektivy*, přináší jedinci dimenzi naděje či beznaděje (Matějček, 1992, s. 115-117).

5.4. Psychosomatika a její příčiny

Další kapitolu jsem zvolila na téma psychosomatických potíží, které mohou být příčinou nadměrného stresu, a to jak u dítěte, tak u dospělého.

Jakákoliv psychická zátěž může být příčinou tělesných potíží. Ke vzniku psychosomatických potíží mohou přispět biologické a psychosociální faktory, ty se odvíjí dle interakce a vlivu dispozic daného jedince. Biologická je dána geneticky, může se však pod vlivem životosprávy a prodělaných chorob měnit. Oproti tomu u psychické dispozice ke vzniku přispívají emoční reakce, odolnost vůči zátěžím a schopností se s nimi vyrovnat. Odvíjí se to podle toho, jaký temperament má jedinec (Vágnerová, 2014, s. 94).

5.4.1. Stres

Stres je: „*komplexní psychofyziologickou reakcí*” (Vágnerová, 2014, s. 43) projevující se pocitem nadměrného zatížení či ohrožení duševní a tělesné pohody. Stres je častokrát spojen s určitým zahlcením událostí, jež jsou těžko zvládnutelné. Jedinec si tak

není jistý, co mu stresující situace může přinést. Rovněž si nemusí být sám sebou, přepadají ho pochybnosti a nemusí si být jist tak, jak se s nimi vyrovná.

V dětském věku se stres projevuje v problémech, kterým dítě čelí. Mohou to být problémy vyskytující se v rodině, ve škole nebo mezi vrstevníky. Stres tak ohrožuje řadu psychických a fyziologických procesů, což narušuje zdraví jedince (Helus, 2018, s. 586-587).

Stres dělíme na pozitivní - eustres a negativní - distres. V tomto případě je řeč o distresu, jenž je pro lidský organismus nepříznivý a přispívá tak k patologickým změnám a tělesnému poškození (Bartůňková, 2010, s. 18).

Odolnost vůči zátěži a stresu má vliv na to, do jaké vnímá jedinec situaci jako náročnou. Může ji přijmout jako výzvu, nebo v opačném případě (negativním), brát situaci jako riziko, jež nezvládne. Mohou tak nastávat pocity ohrožení, obav apod. Během zátěže má člověk obvykle tendenci si dělat starosti navíc (Helus, 2018, s. 586-587). Rovněž je důležité podotknout, že psychická odolnost je buď vrozená nebo získaná výchovou.

Resilience je způsobilost čelit zátěžím, překonat stres, tehdy je jedinec schopen dát svůj život do pořádku. Vulnerabilita je opakem resilience neboli odolnosti, to znamená vlastnosti snižující odolnost vůči stresu - zranitelnost (Helus, 2018, s. 601-607). Tress mluví o resilienci jako o „*trvalém ochranném štítu*“ (Tress, 2008, s. 49).

Helus (2018, s. 604-607) dělí vulnerabilitu do dvou složek:

1. *Primární* je biologická, nepříznivá vrozená dispozice.
2. *Sekundární* psychobiologická neboli naučená. Odvíjí se od nepříznivých zátěží, se kterými měl jedinec zkušenosti.

Dle Heluse psychické a tělesné potíže souvisejí také s těžce nezvládnutelnými doléhajícími problémy, týkající se mezilidských vztahů, taktéž tomu tak může být u vážného onemocnění. Z toho důvodu jsou blízké vztahy důležité pro jedince, v jeho prospěch ho chrání před vznikem depresí, pocitů marnosti, opuštěnosti a podobně (2018, s. 649).

5.4.2. Charakteristika psychosomatických onemocnění

Tento typ onemocnění (porucha) způsobuje, že tělo nefunguje, tak jak by mělo. Dochází k narušení některých funkcí organismu, které pak negativně ovlivňují život jedince na celý život. U nemocného jedince to může způsobit změnu jeho uvažování, prožívání či chování.

Poruchu lze chápat jako neadekvátní somatickou reakci na nezvladatelnou psychickou zátěž, jejíž mechanismus si nemocný neuvědomuje. Mezi nejčastější onemocnění spolupodmíněná psychosociálně spadají:

- *hypertenze, infarkt myokardu*
- *bronchiální astma*
- *žaludeční vřed, vřed dvanácterníku*
- *diabetes*
- *revmatoidní artritida*
- *atopický ekzém, psoriáza*
- *bolestivé syndromy páteře* (Beran, 2001 cit. podle Vágnerová, 2014, s. 97)

Psychosomatické potíže se objevují u dětí ze stejných příčin jako u dospělých jedinců - nedostatečnou schopností přizpůsobit se a vyrovnat se s obtížnými, stresujícími situacemi. Často to bývají jedinci, kteří jsou vulnerabilní.

Vágnerová děti s popsányými potížemi popisuje jako konformní, poslušné a ctižádostivé, jejich ladění bývá úzkostné i úzkostně depresivní. Obvykle jsou přecitlivělé, pesimistické s tendencí se podceňovat a plné obav se selhání (Stephoe, 2007 cit. podle Vágnerová, 2014, s. 95).

PRAKTICKÁ ČÁST BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

6. Cíl průzkumu

Cílem tohoto průzkumu bylo podrobněji zjistit, jaký dopad má rozchod rodičů na jedince v období staršího školního věku, tedy dítě ve věku přibližně od 11 do 18 let, v dospělosti. Průzkum se zaměřil na to, jak rozchod rodičů může později ovlivnit různé aspekty života jedince v této citlivé vývojové fázi - fázi puberty, kdy dochází k významným fyzickým, emocionálním a sociálním změnám.

Mým cílem bylo tedy zaměřit se na konkrétní aspekty, jež mohou ovlivnit v období puberty dlouhodobé dopady v budoucnost - dospělost jedince. Konkrétními aspekty mám na mysli emocionální stabilitu (úzkosti, deprese aj.), sociální interakce týkající se vztahu s vrstevníky, rovněž chování jedince i to, zda má rozchod rodičů dopad na školní prospěch. V práci se zaměřuji i na rodinné vztahy mezi dítětem a rodiči, ale i se širší rodinou a s tím možné spojené pocity nejistoty, důvěry a pocitu bezpečí.

Aspekty měly být nápomocné k tomu, abych zjistila, jaké dlouhodobé dopady má/může mít rozchod rodičů v budoucnosti - např. vliv na budoucí vztahy a vlastní budoucí rodinu, psychické dopady týkající se zdraví a psychosomatiky apod.

7. Charakteristika zkoumaného souboru

Pro výzkumný soubor jsem zvolila dospělé jedince v rozmezí 23-38 let, kteří si prošli v období staršího školního věku, od jedenácti do patnácti let, rozchodem rodičů. Respondenty jsem tedy vybírala na základě toho, v jakém období se rozvod odehrával a zda v dané době navštěvovali 2. stupeň základní školy.

Výběrový soubor tvoří sedm dospělých jedinců ve věku od dvaceti tří let do třiceti osmi let, kteří si v období staršího školního věku prošli rozchodem rodičů.

Tabulka č. 1

VĚK	ŽENA	MUŽ
23 let	1 (14,3%)	0
24 let	2 (28,6%)	0
25 let	1 (14,3%)	0
29 let	0	1 (14,3%)
38 let	2 (28,6%)	0

8. Výzkumná metoda (nástroj)

Zvolila jsem formu polostrukturovaného hloubkového rozhovoru, jelikož mi připadala jako nejvhodnější varianta k tématu. Rozvod/rozchod je obsáhlé téma a mým cílem bylo zjistit, jaké dopady rozchod rodičů na dospívající jedince má či nemá.

Švaříček se Šedovou ve své metodologii definují hloubkový rozhovor (z angl. in-depth interview) jako „*nestandardizované dotazování*“, umožňuje zkoumání prostředí nebo sociální skupiny (Šedová a Švaříček 2007, s.159). Pomocí otevřených otázek, tak dokážeme více porozumět pohledu dotazovaného. Polostrukturovaný rozhovor vyplývá z předem připraveného seznamu otázek a témat. Je tedy důležité mít přípravu na polostrukturovaný rozhovor a držet se jeho témat.

9. Formulace výzkumných otázek k praktické části práce

Otázky k průzkumu v rámci mé bakalářské práce jsem zvolila dvě základní.

První otázka je: Má rozvod rodičů dospívajícího vliv na budoucí partnerské vztahy v dospělosti? Pokud ano, jaké?

Druhou otázkou je: Jaké dopady rozvodu rodičů dospívajícího respondenti v dospělosti akcentují?

Chtěla jsem se zaměřit na zjištění, zda rozvod mezi rodiči má nějaký vliv na partnerské vztahy v dospělosti. Soustředila jsem se na souvislost mezi zkušeností s rozvodem rodičů a kvalitou / charakteristikou partnerských vztahů v dospělosti. Tedy jak rozvod rodičů může ovlivnit vztahy v dospělosti a s tím spojené problémy s důvěrou, obavou z případného rozvodu či emocionální stabilitu atd. Zkoumala jsem, jak jedinci popisují své zkušenosti s vlastními partnerskými vztahy po rozvodu rodičů, čímž naznačují, jak rozvod rodičů ovlivnil jejich přístup k fungování v partnerství. Jedinci mohou mít problémy s důvěrou kvůli zkušenostem s nevěrou nebo konflikty mezi rodiči - naopak někteří mohou být opatrnější a pečlivě vybírat partnery, aby se vyhnuli podobným situacím.

Druhá otázka je dalším klíčovým aspektem, za účelem zjistit jaké dopady respondenti zdůrazňují ve svých odpovědích. Otázka se snaží objasnit, jaký vliv měl rozvod rodičů nebo samotné chování rodičů na život respondentů.

10. Způsob provedení průzkumu, sběr dat

Jako metodu sběru dat v podobě přepisů hloubkových rozhovorů (polostrukturovaných) jsem si vybrala snowballing.

Jelikož respondenti byli dospělými jedinci, hledala jsem je pomocí platforem sociálních sítí (Facebook, Twitter, Instagram). Nejvíce účinná byla platforma Facebooku a Instagramu, kde docházelo k přesdílení a ozvala se mi zde většina respondentů. Začala jsem tedy pracovat s počátečními respondenty, kteří souhlasili s účastí v průzkumu. Tyto respondenty jsem požádala, jestli by mi doporučili další jedince, kteří by mohli být vhodní pro účast v průzkumu.

Tento proces zahrnoval požádání respondentů, aby přeposlali informace o průzkumu svým známým, kteří splňují mé kritéria výzkumu. Proces, o kterém se zmiňuji se nazývá metoda tzv. sněhové koule (z angl. snowballing). Metoda pomáhá k vyhledávání kontaktů, jenž právě splňují kritéria pro průzkum a postupně se tak můžeme dostat k relevantnějším respondentům (Hendl, 2006, s. 392).

Před realizací rozhovoru s respondentem jsme se nejprve dohodli na termínu, čase a místě setkání. Vždy jsem se snažila vycházet vstříc potřebám a možnostem respondenta, aby se cítil co nejvíce komfortně a příjemně tam, kde se rozhovor uskutečnil. Z tohoto důvodu jsme tedy častěji volili kavárny, kde bylo snazší navodit neformální a uvolněnou atmosféru. Před samotným začátkem setkání jsem respondenta informovala o tom, jak bude rozhovor probíhat. Tímto způsobem jsem se snažila zajistit, aby dotazovaný věděl, co může očekávat a měl případně možnost položit jakékoli otázky týkající se rozhovoru nebo samotného průzkumu.

Chtěla jsem, aby se respondent cítil co nejuvolněji, snažila jsem se proto před zahájením rozhovoru navázat neformální konverzaci o běžných tématech, jež nejsou přímo spojena s průzkumem. Pokoušela jsem se s respondentem mluvit o běžných tématech, jako jsou například jeho zájmy, studium/práce nebo o aktuální události. Tento krok, tak napomohl zmírnit nervozitu a vytvořit přátelskou atmosféru, ve které se respondent mohl cítit pohodlně a otevřeněji sdílet své názory a zkušenosti. Jakmile se pak cítil připraven, požádala jsem ho o podepsání písemného poučení obsahující informace o ochraně soukromí, a poté bylo spuštěno nahrávání diktafonem a začala jsem klást otázky, které uvádím v pořadí, ve kterém jsem je kladla:

1. Řekl Vám někdo, že se rodiče rozvádějí?
2. Kolik Vám bylo let?
3. Myslel/a jste si tenkrát, že jste se podílel/a na rozvodu?
4. Změnilo se chování rodičů vůči Vaší osobě?
5. Věděli o Vaší situaci učitelé? / spolužáci? / kamarádi?
6. Chovali se k Vám jinak?
7. Působil rozvod rodičů na Váš školní prospěch?
8. Změnily se nějak vztahy se spolužáky v době rozvodu?
9. Jak se k Vám chovala rodina (prarodiče apod.) / Myslíte si, že jejich postoj Vás výrazně ovlivnil?
10. Pociťoval/a jste změnu ve svém chování?
11. Domníváte se, že rozvod ovlivnil Vaši budoucnost až doteď?
12. Co Vám rozvod způsobil?

Šlo mi o to, aby se sám respondent mohl více rozpovídat a případně se dále doptávat. Snažila jsem se zajistit, aby respondent měl dostatek času na odpovědi a aby se cítil pochopen a poslouchán.

10.1. Etické hledisko výzkumu

Švaříček a Šed'ová (2007, s. 43-46) poukazují na etické zásady v přístupu respondentovi, jenž by měl být seznámený s obecnými principy. Těmi je, že výzkumník nebude zveřejňovat důvěryhodné informace, které by mohly přispět k identifikaci respondenta. Taktéž se klade důraz na to, aby dotazující, nesdělil informace dalšímu účastníkovi.

Po seznámení s veškerými informacemi jsem respondentovi předala písemný dokument obsahující poučený souhlas. Dokument detailně vysvětloval etické zásady, které jsou v rámci výzkumu dodržovány a poskytoval všechny potřebné informace o právech a ochraně osobních údajů respondenta.

Vše z toho bylo v rámci mého průzkumu dodrženo.

11. Metoda vyhodnocování dat

Pro vyhodnocení dat jsem použila metodu RTA, a to s cílem zjistit, jaký dopad má rozvod na dospělého jedince, jenž si zažil rozvod rodičů v období staršího školního věku. Pro výzkum jsem použila RTA (reflexivní tematickou analýzu). Cílem bylo pomocí této metody zjistit, jaký vliv má rozvod rodičů na jedince staršího školního věku, tedy děti v období puberty, v jejich dospělosti. Metodu jsem zvolila z toho důvodu, že mi přišla v rámci mnou vybraného tématu nejvhodnější. Reflexivní tematická analýza umožňuje hluboké porozumění komplexním a subjektivním zkušenostem účastníků, což je pro tento výzkum klíčové.

Reflexivní tematická analýza je šestifázový proces, opakující se proces. Výzkumník se musí vracet jistými fázemi. První fází dochází k důkladnému seznámení s daty, co nejvíce do hloubky. V této fázi je vhodný přepis a audionahrávka, aby výzkumník co nejlépe porozuměl tématu. Díky audionahrávce si můžeme představit, jak respondent reagoval v daný moment. Doporučuje se zapisovat jakékoliv myšlenky i poznámky (Byrne, 2022).

U fáze druhé se Byrne věnuje tvorbě počátečních kódů, které pokládá za základní stavební kámen neboli úseky, jež nám jsou přínosné. Dále poukazuje na to, aby byly kódy, pokud možno krátké, výstižné a informativně pojmenované (Braun, Clarke 2012; Braun et al. 2016, Byrne, 2022, s. 1399).

Dle Hendla (2009, s.388) „*Kódy označují části přepisu rozhovorů či pozorování. V kvalitativním výzkumu je kódování proces analýzy dat, kdy se data rozčleňují na komponenty s daným obsahem*”.

Ve třetí fázi by již měly být všechna data okódovaná, Byrne upozorňuje výzkumníka, aby měl aktivně utvářené kódy a vztah mezi nimi zkoumal (Braun, Clarke 2013, Byrne, 2002, s. 1403). Během čtvrté fáze je potřeba přezkoumat potenciální témata (Braun, Clarke 2012; 2020, Byrne, 2022, s. 1404). Můžeme tak zjistit, že ne všechna tato témata musí být smysluplná, a tudíž nám nedokáží poskytnout informace (Byrne, 2022, s. 1404).

Pátá fáze výzkumu se zaměřuje na podrobnou analýzu vybraných úryvků z nasbíraných dat. Je nezbytné, aby byly úryvky zpracovány co nejvíce dopodrobna, úryvek je následně pečlivě analyzován a interpretován, aby se zjistilo, zda skutečně rozumíme tomu, co nám výzkum sděluje. Tento krok je klíčový pro zajištění hloubky a přesnosti ve výzkumných závěrech, protože umožňuje potvrdit, že naše interpretace dat je skutečně založena na pevně podložených důkazech. V poslední - šesté fázi tvorby zprávy, je důležité shrnout veškeré

informace, které v průběhu vznikaly. S cílem logického a smysluplného pořadí, tak lze dosáhnout přesvědčivého výkladu dat (Byrne, 2022, s. 1407-1409).

12. Výsledky výzkumu a jejich interpretace

12.1. Reakce na rozvod a jeho reflexe

Jako první téma jsem zvolila reakce na rozvod a jeho reflexi, kdy se respondenti dozvěděli, že se rodiče rozvádějí. Zaměřila jsem se na jejich pocity a reakce, které zažili v okamžiku, kdy jim bylo oznámeno, co se v rodině děje. Zajímaly mě také jejich současné názory na tuto situaci – jak ji nyní, jako dospělí jedinci, zpětně vnímají a jakým způsobem se jejich pohled na rozvod změnil v průběhu času. Z rozhovorů vyplynulo, že reakce respondentů na oznámení o rozvodu rodičů byly různorodé. Někteří z nich zažili nemilé překvapení a zažili šok. Byla to pro ně nečekaná a bolestivá zpráva, která v nich vyvolala silné emoce a zmatení. Na druhé straně však stála skupina respondentů, kteří rozvod mezi rodiči spíše očekávali. Tito jedinci možná vnímali napětí nebo problémy mezi rodiči již dříve, takže samotné oznámení pro ně nebylo takovým překvapením.

Za důležité jsem také považovala zjistit, jak se tyto zážitky z dětství promítly do dospělého života respondentů a jak nyní zpětně hodnotí situaci rozvodu rodičů. Někteří mohli své tehdejší pocity a reakce pochopit lépe nebo je vnímat s větším nadhledem, zatímco jiní mohou stále cítit určité emoce spojené s touto událostí.

Mezi respondenty, kteří něco tušili byla např. respondentka č. 5 popisující situaci: „*Já jsem to i tušila prostě, já jakoby byla jedna z těch která jí to říkala, proč se nerozvedou když jim to nefunguje*”. Respondentka č. 7 popisuje situaci obdobně: „*Hmm.. vlastně já si to pamatuju tak, že to bylo ke konci prázdnin, když jsem měla nastoupit do 9. třídy s tím, že jsem to už nějak očekávala*”. Rovněž respondent č. 6: „*Vím, že se rodiče hádali...Pamatuji si, jak nám oznámili, že se rozvádí.(..) Asi jsem to tušil*”.

Překvapující pro mě bylo u respondentů č. 2 a č. 3, popisujících rozvod jako “delší období”, než v jakém se skutečně rozvod odehrál. Respondentka č. 2 zmiňuje: „*Po tom, co se dělo doma, jsem si to i přála, aby se rozvedli. (...) Rozvod podstatě trval tři roky z toho důvodu, že si dítě od dvanácti let může říci ke komu z rodičů chce, jinak by mě soud poslal k matce a já k ní nechtěla*”.

Respondentka č. 3 uvedla: „*U nás ten rozvod mejch rodičů trval dva roky, takže to bylo takový že jsem to tušila, že to k tomu směřuje (..) já už vlastně jsem potom přišla já s tím že chci, aby se rozvedli, že už nemůžu, že už mě nebaví jak se furt hádají*”.

Jak jsem již zmínila, někteří z respondentů situaci nečekali jako např. respondentka č. 4, která se o rozvodu dozvěděla v moment, kdy rodiče byli již rozvedení: „*Jsem se to vlastně dozvěděla, až jako že jsou rozvedený*”.

Respondentka č. 1 uváděla: „*Já si vyloženě nepamatuji situaci, kdo mi to někdo přímo řekl, že jdou rodiče od sebe. (...) Bylo to nějak během prázdnin, začalo to nějak v létě před začátkem nástupu do 6. třídy*”.

Z rozhovorů taktéž vyplývá, že se rodiče často před rozvodem hádali, byly mezi nimi konflikty. Respondentka č. 7 zmiňuje: „*Panovaly tam už předtím nějaké hádky, konflikty mezi nimi*”. Podobně formuluje i respondentka č. 3 popisující situace, ve kterých probíhaly neustálé hádky.

Respondentka č.2 popisuje jako iniciátora veškerých hádek a konfliktů svou matku: „*Protože máma byla démon, když se napila. Na nás i na něj. Báli jsme se i jenom zvuku klíčů, když měla přijít domů*”.

Většina respondentů popisuje dobu po rozvodu, jako pocit úlevy. Respondentka č. 4 cítila především úlevu, kterou pociťovala její matka: „*Tak pociťovala jsem úlevu na straně matky, že to brala pozitivně. A spíš jako úleva, že to bude takové volnější, přenesou se i ty pocity na to dítě*”. U respondentky č. 5 došlo k úlevě, až když se s matkou tajně přestěhovaly: „*Jakože nemusela jsem žít s tím člověkem, že jsem se nemusela bát přijít domů, jakou bude mít náladu [otec]*”.

12.2. Obavy z budoucnosti a jejich příčiny

V této podkapitole jsem se rozhodla věnovat právě obavám z budoucnosti, které vznikají v souvislosti s rozvodem rodičů. Příčiny těchto rozvodů nebyly vždy stejné – zahrnovaly například nevěru, odcizení se rodičů či alkoholismus některého z nich. Snažila jsem se tedy zjistit, jaké konkrétní obavy respondenti mají a jaké jsou jejich příčiny. Obavy se lišily dle konkrétní situace jejich rodičů, a proto jsem se snažila zjistit škálu jejich zkušeností a pocitů. Někteří respondenti mají obavy o svou budoucnost, zatímco jiní mohou pociťovat pouze minimální nebo žádné obavy.

Každý z respondentů měl různé zkušenosti a pohledy na danou situaci. Například, někdo měl výrazné obavy z budoucích vztahů kvůli nevěře, kterou zažil u svých rodičů. Jiný respondent, který zažil rozvod kvůli alkoholismu, se snažil udržovat zdravý přístup k alkoholu, aby se vyhnul podobným problémům.

Respondenti, jejichž rodiče se rozvedli kvůli nevěře, často vyjadřovali obavy z vlastní schopnosti důvěřovat partnerům a navazovat zdravé vztahy. Měli strach, že by mohli v budoucnosti sami zažít rozvod, protože nevěra rodičů v nich zanechala jisté pochybnosti o stabilitě a věrnosti v partnerských vztazích. Tyto obavy se ukázaly být oprávněné pro dva z respondentů, kteří si již sami prošli rozvodem.

Respondentka č. 3 na sobě pocítuje velké obavy ohledně budoucího vztahu: „*Doted' je pro mě těžký ve vztahu, tak všeobecně...*” Podobné pocity má rovněž respondentka č. 7 s tím, že poukazuje na osobnost partnera.: „*A samozřejmě jsou tam nějaké obavy z budoucí rodiny určitě. (...) Samozřejmě záleží na tom, jaký ten partner je*”.

Stejně mínění o budoucím partnerovi má respondentka č.1: „*Tak já jsem jednak přišla na to, že je to o tom člověku se kterým potom založíš tu rodinu a vedeš ten rodinný život. Ale dřív jsem o tomhle dost přemýšlela, kdy se mi v hlavě rodily myšlenky, zda dopadnu jako rodiče. V tomhle ohledu tam byly nějaké obavy související s tím rozvodem. Ale teď si myslím, že je to o tom člověku, se kterým jsi*”.

Předchozí respondenti právě poukazovali na obavy z budoucího vztahu, respondentka č. 2 popisuje svou osobní zkušenost s rozvodem: „*Ne. Já jsem věděla, že to takhle nebudu chtít a tohle neudělám. (...) I ten můj rozvod osobní, tak bylo pro mě nejdůležitější ať jsou v pohodě děti*”.

Taktéž respondentka č. 4: „*Jsem udělala naprostou kopii, prostě života má mamky. Nemáš jiný vzor, není tam ten otec, a i když nechceš, tak si vybíráš partnery trochu podobný... A pak se rozvedeš no*“. Respondentka č. 4 vidí jako příčinu, pokud by se tak dalo nazvat, svou matku.

Respondentky č. 3 a č. 7 poukazují také na nevěru ze strany otce, jež byla pravděpodobně příčinou rozvodu. Respondentka č. 3 konkrétně říká: „*Moji mamce kamarádka oznámila, že viděla prostě máho tátu s milenkou... Ale vím, že mám ve vztazích problém s důvěrou, bojím se těch podvodů, té nevěry. Myslím si, že to bude vždy takový ten bod s tou důvěrou*”. Respondentka č. 7: „*Hlavně tam i bylo příčinou to, co jsem se později od mámy dozvěděla to, že během toho co můj táta pracoval v Jihlavě, si tam našel milenku a vlastně tam došlo z tátové strany... tam byla nevěra, což že už jsem nějak tušila*”.

Naopak respondentka č. 2 uvádí jako příčinu rozvodu alkohol: „*Je to pro mě odstrašující případ... Když se napila, byla zlá a agresivní, stačilo u ní malinko*”. Rovněž u respondentky č. 5 popisuje situaci, kde hrál roli alkohol a byl příčinou, proč od otce musely s matkou odejít: „*Jenže táta na to začal chlastat, jak chlastal na léky který měl na hlavu, tak se nedělo nic dobrého. Takže on měl prostě halucinace, vymýšlel si věci a tím to vlastně všechno začalo, byl agresivní a mamku obviňoval, že ho podvádí*“. Dále respondentka č. 5 uvedla: „*... z chlastu mám docela divnej pocit, nemám ráda když o sebe cinknou flašky*”.

Respondent č. 6 si myslí, že rozvod na něho neměl nijak negativní vliv, spíše se domnívá, že kdyby byli rodiče stále byli spolu, mohly by určité věci být jinak, nežli se stali: „*No tak*”.

myslím si, že mě to asi nepřímou mohlo nějak ovlivnit, že kdyby byli spolu se mohli stát jinak věci. Jinak asi ne”.

12.3. Školní prostředí

Škola je místo, kde každý z respondentů strávil většinu svého času během období rozvodu svých rodičů. Právě školní prostředí často slouží jako druhý domov pro děti a dospívající, a proto je zásadní pro pochopení, jakým způsobem rozvod ovlivnil jejich každodenní život.

Můžeme se setkat s diskuzemi o tom, zda, a případně jakým způsobem, má rozvod rodičů dopad na školní prospěch dětí. Změna v prospěchu nemusí vždy znamenat zhoršení – někteří studenti mohou naopak zaznamenat zlepšení jako reakci na stresovou situaci. Avšak u většiny dětí je častěji pozorováno zhoršení školního prospěchu, což může být důsledkem snížené koncentrace, emoční nestability nebo zvýšené absence ve škole. Vágnerová poukazuje na změnu prospěchu či chování za alarmující signál pro učitele, který by měl daný problém zaznamenat (Vágnerová, 2005, s. 262-263). Taktéž jsem se snažila zjistit, jestli nastaly změny chování ve školním kolektivu a jaké faktory mohly tyto změny ovlivnit.

Respondenti často na téma školního prospěchu odpovídali dosti podobně, např. respondentka č. 3: *„Známky jsem měla, myslím, furt stejný, byla jsem celkem šprt a cílevědomá, takže jsem prostě musela mít samé jedničky na vysvědčení. (...) A to nepřestalo, to ani ti rodiče nijak neovlivnili, jako že by mi na tom přestalo záležet.“* Respondentka č. 4: *„Tak já jsem často měla vyznamenání takže tam nebylo, že by tam byl nějaký velký skok. Přišlo mi, že to nejde ani jinak. Vlastně tím, že bych měla horší známky, tak to bych přitížila té matce, která zůstala se čtyřmi dětmi.“*

Větší část respondentů si nedokázala vybavit, zda měl rozvod nebo období rozvodu vliv na školní prospěch. Respondentka č. 7 spíše pociťovala tlak z důvodu přijímacích zkoušek na střední školu.: *„Co si pamatuji, vzhledem k tomu že jsem byla v 9. třídě a už se řešily přijímačky na střední a tyhle věci okolo, tak jsem si myslím to ani nemohla dovolit nějak mít zhoršený ten prospěch. Byl tam už jenom nátlak, abych se dostala na dobrou střední školu, hlavně na kterou já jsem chtěla jít“.*

U respondentky č. 2 došlo ke zhoršení prospěchu začátkem 6. třídy.: *„Měla jsem šest trojek a to bylo moje nejhorší vysvědčení na základce...Nejhorší to teda bylo v té 6. třídě“.* Mezitím respondentka č. 1 se domnívá, že pokud už došlo k nějakému zhoršení, rozvod na to neměl vliv: *„To si myslím že ne. Tam hrály roly jiné věci, ale rozvod ne. Napětí*

sice doma bylo, ale myslím si že to vliv na známky nemělo.” Rovněž to tak měli respondenti č. 5 a č. 6.

Respondentka č. 5 zmínila, že spíše nechtěla chodit do školy, protože se styděla: *„Když tata pil nebo tak, zapomněl zaplatit elektřinu, takže jsme nějaký čas byli bez elektřiny. A to byla jedna z těch fází, kdy jsem nechtěla chodit do školy, protože jsem se za to prostě styděla i když to moc lidí nevědělo. Styděla jsem se za to, v čem jsem musela žít.*” Respondent č. 6 se k otázce moc nevyjádřil a přiklonil se k variantě, že to na něho spíše žádný vliv nemělo.

Dále někteří z respondentů poukazovali na vztahy ve třídě, které se v období rozvodu změnilly k horšímu. Respondentka č. 3 zmiňuje, že hádky mezi rodiči se ji natolik zprotivily, až ji to ovlivnilo k přístupu k holčičímu kolektivu ve škole: *„Holčičí kolektiv, to jak se pomlouvaj a drbou jednu na druhou. (...) Potom jsem se skrze to stranila těm holkám a spíš jsem se bavila s klukama, což se těm holkám nelíbilo, protože jsem měla větší pozornost. Začalo to později přecházet do šikany, přestala se pomalu se mnou bavit celá škola. A to vím, že jsem potom do té školy nechtěla chodit a měla jsem vysokou absenci, že jsem jako doma mámě lhala, že mi něco je”.*

Respondentka č. 7 mluví o podobné situaci, kde taktéž hrála roli dívčí parta: *„Jak o tom [rozvodu] věděla ta moje třídní učitelka...Snažila se být ke mně empatická a vlastně to nebyla jediná učitelka. (...) Což potom se moc nelíbilo spolužákům, vlastně jedné spolužačce, a tím to ovlivnilo, jak se potom ke mně chovala... Ale pamatuji si, že tam na mě něco nepříjemného říkala a vlastně tím pádem do sebe i více uzavřela. No, tak ta parta holek, co tam byla, spolu držela..., takže jsem se když už bavila s klukama, hlavně s jedním spolužákem nejvíce, což se potom té spolužačce taky moc nakonec nelíbilo.”*

Opačně tomu bylo u respondentky č. 2: *„Byla jsem celkem oblíbená, a i přesto co se doma dělo, moc jsem to v podstatě neprožívala, to co se dělo doma.”* Taktéž u respondenta č. 6, který nepocíťoval žádné změny: *„Hmm, normálně jsem se bavil se všema.”* Taktéž respondentka č. 5 nepocítila změny v kolektivu, pouze se styděla za situaci doma: *„Když táta pil nebo tak, zapomněl zaplatit elektřinu, takže jsme nějaký čas byli bez elektřiny. A to byla jedna z těch fází, kdy jsem nechtěla chodit do školy, protože jsem se za to prostě styděla i když to moc lidí nevědělo. Styděla jsem se za to, v čem jsem musela žít.*

12.4. Emoční a psychologické dopady

Starší školní věk je obdobím budování identity a hledání svého místa ve světě, rovněž je období klíčové pro vývoj jejich osobnosti, často se snaží zjistit, kým jsou, kam směřují a jaké místo chtějí zaujmout ve společnosti. Rozvod rodičů do tohoto období může přinést

jistý stres, což zvyšuje riziko emocionální nestability. Emoční nestabilita se může projevovat různými způsoby, jako jsou výkyvy nálad, pocity smutku, hněvu, úzkosti nebo psychosomatické potíže.

Respondentka č. 7 mluví o tom, jaké dopady měl na ní rozvod v pozdějším věku.: *„Vím že mi tam začaly nějaké psychosomatické problémy, že jsem často měla nevolnosti a bylo to hlavně především tím, co se mi dělo v té škole, což asi v ten moment bylo pro mě víc nepříjemný než to, že se rodiče rozvádí. (...) Spíš až později, pár let potom se mi začaly projevovat nějaké úzkosti apod., s tím že jsem to v sobě dusila, protože nebyl úplně na to čas a potlačovala jsem to“*. Často v rozhovorech respondentky mluvily o tom, jak se do sebe uzavíraly.

I respondentka č. 3, která se začala sebepoškozovat, aby měla pocit úlevy: *„Chvilku jsem se řezala. (...) Potom jsem si schválně sjela tou žiletkou, protože se mi to líbilo, díky té úlevě“*.

Respondentka č. 4: *„Možná jsem byla taková uzavřenější, což jako jsem citlivej člověk v tomhle..“*.

Respondentka č. 1: *„Já si myslím, že v té době rozvodu, tak to pro mě bylo jakési trauma. Vypla jsem jakékoliv emoce, necítila jsem nic. Nejsem si jistá jestli mi to způsobil rozvod, ale později jsem začala být mezi spolužáky úzkostná.“*

Respondentka č. 5 spíše pociťovala výčitky, že s matkou opustily otce: *„Měla jsem potom takové výčitky, že jsme ho tam nechaly.“*

Respondentka č.2 a respondent č.6, neměli pocit, že by předtím nebo teď měli nějaké psychické problémy.

12.5. Psychické strádání a zátěž

Strádání či neuspokojení základních psychických potřeb může vést k častějším problémům, především pokud jsou potomci vystaveni konfliktům a hádkám mezi rodiči. Když rodiče neustále bojují a hádají se mezi sebou, dítě se tak může cítit nejisté. Stresující domácí prostředí může vést k pocitům neuspokojení základních potřeb, jako je láska, bezpečí a stabilita.

V případě role staršího sourozence, může v této situaci na něj padnout zodpovědnost za mladšího sourozence během rozvodu rodičů. Starší sourozenec může pociťovat stres, protože se snaží být oporou mladšímu sourozenci, zatímco zanedbává své vlastní emoce a problémy.

Tím bych chtěla navázat na situace, jež si dospělí respondenti zažili v dětství. Situace, které se samotným rodičům vymykaly kontrole a zásahly je v období dětství.

Respondentka č. 4: „*Hmm. Vím že jsem cítila tu zatíženost té mamky. Museli jsme jako starší sourozenci pomáhat (...) No já jsem to pocítovala už od první třídy, že jsme se sestrou musely být samostatný.*” Respondentka sama na sobě pocítovala, že ji v dětství chyběla nějaká pozornost, a byť sebemenší podpora ze strany matky.

Podobné to měla i respondentka č. 7: „*Já mám mladšího sourozence, kterej je o šest let mladší, takže to bylo takové, že jsem často poslouchala ať pomáhám rodičům a bráchovi. (...) Musela jsem se vcítit do takové té role opatrovnice, mi přišlo, hlavně když jsme byli ve střídavé péči a byli jsme u táty, tak ten moc ze začátku nevěděl, jak fungovat. Tím to bylo náročný, takže jsem se o něho fakt starala, aby to na něho mělo co nejmenší dopad no.*”

Obě dvě respondentky musely v určité chvíli fungovat v roli rodiče, rovněž jsem z jejich strany pocítovala, že je to v daném období trápilo a nyní zpětně je přístup rodičů mrzí, cítily se totiž v situaci ponechané.

Respondentka č. 2: „*Táta v té době rozvodu dával najevo mámě, že mě má radši než jí a ona věděla, že mě táta hrozně zbožňuje. Tak na něj podala žalobu, že mě sexuálně zneužívá. (...) Byla jsem týden zavřená na psychiatrický léčebně, aby mě vyšetřili a tam zjistili, že ten magor, je máma, a ne táta*”. Respondentka č. 1: „*Hrozně dlouhou dobu mi vtloukal do hlavy o mamce hrozný věci, snažil se mě proti ní otočit. (...) Věděla [máma], že je to výsledek toho, co táta se mnou dělá. Pamatuji si, že v neděli jsme se vrátili domů a já jsem mamku z ničeho nic začala úplně nenávidět*”.

Respondentka č. 5: „*... jak chlastal na léky který měl na hlavu, tak se nedělo nic dobrého. Takže on měl prostě halucinace, vymýšlel si věci a tím to vlastně všechno začalo, byl agresivní a mamku obviňoval že ho podvádí. Rád rozbíjel nádobí, rád vyhrožoval a prostě jakoby pouštěl takový ten strach*”.

Respondentka č. 3 to popisovala jako období plné hádek a konfliktů, kdy díky tomu vnitřně trpěla a sama to nezvládala: „*...když se takhle vždycky pohádali, tak jsme většinou, vždycky většinou na čas šly s mámou k babičce. Tak já jsem se tam u babičky úplně rozplakala a složila jsem se tam na zem a říkala babičce, že už tam prostě nechci*”. Konflikty mezi rodiči u respondentky č. 3 trvaly dva roky v kuse.

13. Diskuze

13.1 Diskuse nad cílem

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zjistit, jaký vliv má rozvod rodičů dospívajícího na vztahy v dospělosti a jaké dopady v dospělosti akcentují.

Sběr dat jsem uskutečnila pomocí polostrukturovaných rozhovorů a pomocí metody RTA jsem tak vyhodnotila získaná data, která považují za přínosná. Zjišťovala jsem, zda rozvod rodičů má nějaký dopad na budoucí vztahy respondentů v dospělosti a jaké dopady na ně nyní ve skutečnosti má. Z tohoto důvodu jsem zvolila níže zmíněné průzkumné otázky, které dle mého pomohly naplnění cíle této bakalářské práce:

1. Má rozvod rodičů dospívajícího vliv na budoucí partnerské vztahy v dospělosti?
Pokud ano, jaké?

Z výpovědí respondentů je zřejmé, že u většiny z nich měl a stále má rozvod rodičů vliv na jejich vztahy, a to i nyní v dospělosti. Rozvrat partnerství mezi rodiči vedoucí k rozvodu, tak může být souběhem několika příčin.

Častokrát zmiňované příčiny ve výpovědích respondentů byly kupříkladu nevěra, alkoholismus a odcizení se od sebe. Tyto faktory mohly dost výrazně ovlivnit pohledy dotazovaných na partnerské vztahy a především důvěru v ně.

Někteří z respondentů vyjadřovali své obavy z toho, zda budou schopni důvěřovat svým partnerům a navazovat zdravé vztahy, aby se vyhnuli stejnému osudu, jako jejich rodiče. Obávali se toho, že by mohli rovněž zažít rozvod. Jedna z dotazovaných poukazovala na to, nakolik ji rozvod rodičů ovlivnil, že sama opakovala stejné chyby ve svých vztazích, až se nakonec rozvedla se svým partnerem.

Dle mého názoru mělo na respondenty vliv i to, že se rozvod odehrával v období dospívání, kdy právě nastává mnoho změn. Vágnerová a Lisá poukazují na období dospívání, kdy dochází ke komplexní proměně osobnosti, hledání vlastní identity a rovněž související pocity nejistoty a pochybnosti, které dle mého názoru mohly ovlivnit pochybnosti, jenž dotazovaní zmiňují (Vágnerová, Lisá, 2021, s. 56-58).

Rovněž z odborné literatury vyplynulo, že v období dospívání, můžeme předpokládat vyšší úroveň duševní vyspělosti, narůstání a zrání duševních funkcí, kdy je jedinec na vrcholu vývoje své inteligence, dovede kriticky uvažovat, soudit, hodnotit (Matějček, 1998, s. 145-148).

Na základě odborné literatury se tedy domnívám, jak období dospívání může rovněž hrát roli. Jedinci si tak jsou více vědomi jistého problému, který se odehrával mezi rodiči a jisté emoce a obavy, stále mohou přetrvávat.

Z rozhovorů tedy vyvozují, že rozvod měl u většiny z respondentů vliv na jejich partnerské vztahy v dospělosti i přes zvědomění si příčiny rozpadu vztahu mezi rodiči. A to především problémy s důvěrou a strachem, který dle mého názoru může rovněž ovlivnit vztah mezi partnery.

2. Jaké dopady rozvodu rodičů dospívajícího respondentů v dospělosti akcentují?

Na základě odpovědí respondentů je zjevné, že dopady mohou být u každého různorodé. Tyto dopady jsem vyvodila i z příčin rozvodů rodičů respondentů, tou je příčina alkoholismu. Jako další, a dle mého názoru důležitý dopad, je psychosomatické onemocnění, jež se právě projevilo v dospělém věku, jako příčina nadměrného stresu během rozvodu rodičů.

První příčinou způsobující dopady, na kterou bych ráda poukázala více zblízka, i z toho důvodu, že v naší společnosti je akceptovatelnější, je alkoholismus. Ze sedmi dotazovaných respondentů se u tří z nich objevil v rodině alkoholismus. Byl rovněž příčinou rozvodu rodičů respondentů. Dle odborné literatury je právě alkohol v naší společnosti nejvíce užívanou psychoaktivní látkou a jeho konzumace je v českém prostředí dlouhodobou tradicí (Vágnerová, 2014, s. 504 - 505).

Ze dvou výpovědí dotazovaných vyplynulo, jak závislost na alkoholu jednoho z rodičů ovlivnila jejich přístup, a to prvotní strach z požití této látky, nebo dokonce nepříjemný pocit ze zvuku cinkání lahví, který si respondentka spojovala s negativními vzpomínkami. V tomto případě neměl dopad jen samotný fakt, že se rozvod rodičů udál, ale roli sehrálo i jejich chování během něj.

Dalším zmíněným dopadem je psychosomatické onemocnění, které se projevilo pár let po samotném rozvodu rodičů. Respondentka popisovala období, jako období stresu, nátlaku i od širší rodiny. Právě nadměrný stres, který respondentka v době rozvodu snášela, mohl mít pravděpodobně dopad na její zdraví. Onemocnění bývá u jedinců, kteří jsou spíše přecitlivělé, pesimistické s tendencí se podceňovat a plně obav se selhání (Steptoe, 2007 cit. podle Vágnerová, 2014, s. 95)

13.2. Limity práce

Bakalářská práce má dle mého mínění hned několik limitů. Jedním z nich je menší počet respondentů, kterých jsem se dotazovala. Tento omezený vzorek mohl tedy ovlivnit výsledky mého průzkumu. I přestože mým cílem bylo vybrat relevantní respondenty pro průzkum, jsem si vědoma, že tento limit může ovlivnit spolehlivost mých výsledků.

Dalším limitem, který rovněž považuji za zásadní je genderová nevyváženost respondentů, bylo uskutečněno sedm rozhovorů a z toho odpovídalo šest žen a jen jeden muž. Původně měl proběhnout rozhovor ještě s jedním mužem, ale bohužel neodpovídal mým kritériím - jeho rodiče se sice rozešli v období středního školního věku, ale oficiálně se rozvedli minulý rok, tedy po deseti letech. Genderová nevyváženost, kterou pokládám také za jeden z mých limitů, může ovlivnit názory a zkušenosti obou pohlaví, což může mít vliv na to, jaké jsou výsledky průzkumu.

Věkový rozdíl, jenž mají respondenti, není nijak příliš rozdílný a možná to nemuselo ovlivnit výsledky průzkumu natolik, ale i přesto si myslím, že patří do limitů. V budoucnu bych toto změnila. Zatímco nejmladší respondent dosáhl věku 23 let, nejstaršímu je 38 let (dva respondenti), věkový rozdíl mezi nimi je tedy 15 let. Každopádně se dle mého názoru prokázala hypotéza, na základě průzkumu je možné že rozvod rodičů má vliv na budoucí vztahy.

Limit, který považuji za podstatný je změna jistého cíle, který se postupem psaní práce změnil. Původním cílem práce bylo zjistit, jaký vliv má rozvod na dítě ve školním prostředí. Z rozhovorů s respondenty vyplynulo, že rozvod spíše neměl žádný vliv na školní prospěch, zatímco se z rozhovorů zjistily z mého pohledu dopady, které považuji za zajímavější a rovněž důležité.

Posledním limitem bakalářské práce je použití určitého množství starší literatury. Bohužel se mi nepodařilo dohledat literatury, kterou bych považovala za dostatečně kvalitní a potřebnou pro můj průzkum. Použila jsem tedy literaturu, jež byla dle mého pohledu dostatečná a našla jsem v ní to, co jsem považovala za důležité body. V každém případě i přesto může ovlivnit aktuálnost a relevanci teoretického rámce.

13.3. Vlastní přínos a možnosti dalšího zkoumání

Během práce jsem zjistila, že dopadů na jedince může být nespočet, např. dopady na partnerské vztahy, jistých příčin (alkoholismus či nevěra ze strany z jednoho rodičů), nebo psychosomatických potíží, které považuji za zajímavé. V budoucnu by jistě vznikla další možnost zkoumání, která by se mohla podrobněji zabývat například právě stresem z rozvodu rodičů, který v budoucnu může mít negativní dopad na dítě.

14. Závěr

V teoretické části bakalářské práce jsem se zaměřila na téma rodiny, rozvodu, období staršího školního věku, abych čtenáře obecně seznámila s těmito pojmy. Snažila jsem se obecně zaměřit na téma rodiny a její funkcí, u rozvodu jsem se rovněž pokusila zacílit i na jeho příčiny, které se odvíjeli od odpovědí respondentů. Jelikož se jednalo o dospělé respondenty, kteří rozvod rodičů prožili ve starším školním věku neboli v období dospívání, kdy nastává mnoho změn, jak po emoční i fyzické stránce, snažila jsem tedy zaměřit i na tohle období. Taktéž, jestli psychická zátěž vzniklá z rozvodu mezi rodiči, dokáže jedince ovlivnit, jak v jeho chování ve školním prostředí, tak v jeho prospěchu ve škole. Z mého pohledu bylo zásadní rovněž poukázat na následné dopady z důvodu rozvodu rodičů, jenž mohou na dítě mít velký vliv, tj. citové prožívání, citová deprivace či psychosomatické obtíže.

Cílem praktické části bylo zjistit, jaký vliv má rozvod rodičů na dospělého jedince, který si prošel tímto obdobím ve starším školním věku. Podle toho, jak se teoretická část vyvíjela, tak jsem se rozhodla zvolit dvě výzkumné otázky:

1. Má rozvod rodičů dospívajícího vliv na budoucí partnerské vztahy v dospělosti? Pokud ano, jaké?
2. Jaké dopady rozvodu rodičů dospívajícího respondenti v dospělosti akcentují? Praktická část se tedy zaměřila na dva konkrétní dopady, které jsem pokládala za nejdůležitější, a to jaké dopady má rozvod na jedince v dospělosti na partnerské vztahy a jaké dopady respondenti považují za důležité.

Domnívám se, že se mi podařilo naplnit cíl bakalářské práce i přes jisté změny viz kapitola o limitech práce. Zjistila jsem u většiny respondentů, že mohou mít problém v partnerských vztazích ohledně důvěry a s tím spojeným strachem, aby nedopadli stejně, jako jejich rodiče. Další dopad mělo na jedince chování rodičů v době rozvodu, dodnes na ně mají jisté dopady, které si nesou s sebou - obavy z alkoholu z důvodu časté konzumace jednoho rodičů. Posledním dopadem je psychosomatické onemocnění, které je zapříčiněno nadměrným stresem, s nímž se musela respondentka vypořádat. Tím jsem tedy zjistila, že rozvod rodičů může mít dopad na jedince i v dospělosti.

15. Seznam použité literatury

1. BYRNE, David, 2022. *A worked example of Braun and Clarke's approach to reflexive thematic analysis*. Online. Roč. 56, č. 3, s. 1399-1409. ISSN 0033-5177. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01182-y>. [citováno 2024 - 05 - 25].
2. Český statistický úřad (2023). *Statistická ročenka České republiky - 2023*. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/statisticka-rocenka-ceske-republiky-2023>. [citováno 2024 - 03 - 20].
3. FRANCOVÁ, Marie a DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 4. vydání. Právo prakticky. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2018. ISBN 978-80-7598-120-2.
4. HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-803-1.
5. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy. 2., přepracované a doplněné vydání*. Online. Pedagogika. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4674-6. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/uvod-do-psychologie-4517/>. [citováno 2024 - 03 - 29].
6. HURYCHOVÁ, Eva a PTÁČKOVÁ, Blanka. *Sociální práce ve školství*. Pedagogika. Praha: Grada, 2022. ISBN 978-80-271-3313-0.
7. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
8. KRAMULOVÁ, Daniela. Rozvod rodičů změní pocity dítěte. *Rodina a škola*. Roč. 52 (2005), č. 6, s. 16. ISSN 0035-7766.
9. LALETAS, Stella, KHASIN, Michelle. *Children of high conflict divorce: Exploring the experiences of primary school teachers*. Online. Children and Youth Services Review. August 2021, Roč. 127, s. 3-8. ISSN 0190-7409. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com.ezproxy.is.cuni.cz/science/article/pii/S0190740921001511>. [citováno 2024 - 03 - 25].

10. LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Vydání 4., doplněné, v nakladatelství Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
11. LISÁ, Ludmila. Dítě a rozvrat rodiny. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. Roč. 31 (1996), č. 3, s. 256-261. ISSN 0555-5574.
12. MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Pro rodiče. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
13. MATĚJČEK, Zdeněk a POKORNÁ, Marie. *Radosti a strasti: předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk*. Jinočany: H & H, 1998. ISBN 80-86022-21-8.
14. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Psychologická literatura*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-86022-21-8.
15. NOVÁK, Tomáš a PRŮCHOVÁ, Bohumila. *Předrozvodové a rozvodové poradenství. Psyché (Grada)*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3.
16. NOVÁK, Tomáš a ŠMOLKA, Petr. *Manželské a rodinné poradenství*. 2., aktualizované vydání. *Psyché (Grada)*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5873-2.
17. NOVÁKOVÁ, Markéta a MERTIN, Václav. Cochemská praxe: rozvod s ohledem na děti. *Školní poradenství v praxi: nový odborný časopis pro poradenské pracovníky*. Roč. 2 (2015), č. 4, s. 8-10. ISSN 2336-3436.
18. PLECITÝ, Vladimír. *Základy rodinného práva. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-139-7.
19. POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, Iva. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života : funkce a zákonitosti emocí, sociální a kulturní souvislosti, měření emocí. Psyché (Grada)*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-247-5128-3.

20. PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika. Pedagogika (Grada)*. Online. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5. Dostupné z: <https://www.bookport.cz/kniha/socialni-pedagogika-1923/>. [citováno 2024 - 03 - 29].
21. ROGALEWICZOVÁ, Romana. *Dítě v rodičovském konfliktu: jak zůstat dobrým rodičem i po rozchodu*. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-342-1.
22. ŘÍČAN, Pavel a JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu. Pro rodiče*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
23. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.
24. STÁREK, Lukáš, 2020. *A Czech Story about the Social and Legal Protection of Children*. Online. Roč. 7, č. 4, s. 81. ISSN 2332-5534 . Dostupné z: <http://www.scholink.org/ojs/index.php/wjssr/article/view/3375/3396>. [citováno - 2024 - 04 - 01].
25. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů. Pro rodiče*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.
26. TRESS, Wolfgang; KRUSSE, Johannes a OTT, Jürgen. *Základní psychosomatická péče*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-309-3.
27. ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0888-4.
28. VÁGNEROVÁ, Marie a LISÁ, Lidka. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání třetí, přepracované a doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4961-0.
29. VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

30. VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4.